

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА (ДИПЛОМНА) РОБОТА
на тему:
«Формування партійних осередків в Україні
(на прикладі Дніпропетровської області)**

Студента групи

052-17-1

Малого Олексія вікторовича

Науковий керівник

канд. істор. наук,

доцент Осін Вадим Вікторович

Дніпро, 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ.....	7
1.1 Сутність, функції та типологія політичних партій.....	7
1.2 Різновиди партійних систем	17
1.3 Партійно-політичний спектр сучасної України.....	23
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЯХ	28
2.2 Політичні партії Великобританії.....	28
2.3 Порівняльний аналіз партійних систем різного типу	32
2.4 Переваги та недоліки партійних систем у різних країнах світу.....	45
РОЗДІЛ III. ФОРМИ РОБОТИ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. ВПЛИВ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВЛАДУ: ПРАВОВА ОСНОВА ТА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ.....	50
3.1 Становлення партійної системи в Дніпропетровській області	50
3.2 Етапи розвитку Української багатопартійності.....	62
РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРТІЙ У ХОДІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ	64
РОЗДІЛ V. ОГЛЯД ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ КРАЇНИ ПРО ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ.....	75
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність роботи. Українські вчені, при дослідженні політичних партій та партійних систем, зазвичай наголошують та акцентують на генезі партійної системи, її акторній структурі, інституціалізації, конкурентності. Проте, така важлива її характеристика, як регіональний вимір діяльності та функціонування політичних партій, лишається поза увагою дослідників, незважаючи на те, що просторовий вплив політичних партій може мати загальнонаціональний, регіональний або ж локальний характер. Тож, діяльність та впливовість політичних партій у окремих регіонах України потребують детального розгляду та подальшої всебічної характеристики. Актуальність дослідження визначається складністю та неоднозначністю процесів, які притаманні для еволюції та функціонування української партійної системи.

Присутність потужних загальнонаціональних партій зміцнює та підсилює внутрішню єдність суспільства та навпаки, чіткий регіональний розподіл впливу політичних партій є негативним фактором у процесі консолідації держави, особливо тоді, коли ідеологія регіональної за своєю суттю партії дещо суперечить загальнонаціональній ідеології. У зв'язку з цим знання про регіональні особливості структурування партійного простору України, діяльність партій із вироблення регіональної політики набувають все більшої актуальності.

Регіональна конфігурація партійної системи тісно пов'язана з процесом націоналізації партійної системи та діяльністю регіональних партій, які в українській політичній науці, все ж лишаються малодослідженими та вивченими.

Аналіз даних питань перетворюється на вагомий аспект розвитку вітчизняної політичної науки, сприяє чіткому визначенню ролі регіональних партійних структур у політичному процесі. Вивчення регіональних процесів партійного будівництва в Україні дасть змогу розв'язати складну

теоретико-методологічну проблему дослідження регіональних партійних структур та політико-прикладну проблему функціонування регіональних політичних режимів.

Проблема правового регулювання політичних партій не нова для вітчизняної та зарубіжної юридичної науки і знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних представників політологічної, загальнотеоретичної та галузевих юридичних наук, в тому числі: О.В. Гейди, В.С. Журавського, Д.В. Лук'янова, В.І. Кафарського, М.В. Примуша, В.М. Шаповала, М. Дюверже, В.В. Лапаєвої, Дж. Сарторі, Ю.А. Юдіна та ін. В рамках українського політологічного дискурсу аналізована проблематика знайшла своє відображення у працях Ю.Шведи, О.Шиманової, М.Примуша, Г.Щедрової, В.Бебика, К.Меркотана, А.Романюка, В.Морарь, М.Мануйлова, М.Толочко, І.Павленко, О.Нідермайера, А.Кройтора, С.Телещуна, В.Литвина, С.Наумкіна, О.Радченка,

Одночасно наявні проблеми правового регулювання порядку утворення та подальшої діяльності політичних партій в Україні потребують окреслення шляхів подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства.

Об'єктом роботи виступає: партійна система України.

Предметом роботи є: регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України та особливості формування регіональних партійних структур.

Мета роботи: здійснення комплексного політологічного аналізу особливостей регіонального розвитку та функціонування партійної системи України (а саме Дніпропетровської області).

Відповідно до мети у роботі поставлено такі **завдання:**

1. дослідити основні теоретико-методологічні підходи до дослідження регіонального розвитку та функціонування партійної системи України;
2. дослідити партійні системи країн світу та визначити їх організаційний менеджмент;
3. дослідити етапи розвитку та становлення партійної системи в Дніпропетровській області;
4. проаналізувати особливості діяльності партій при виборчій кампанії;
5. навести основні положення закону про вибори народних депутатів.

Методологія дослідження. При написанні роботи було застосовано загальнонаукові (індукція, дедукція, синтез, аналіз, порівняння, абстрагування, узагальнення) й специфічні (порівняльно-історичний, історико-політологічний, структурно-функціональний) методи дослідження. Вони є базовими, адже, саме вони, дають змогу аналізувати партійну систему України як цілісну багаторівневу систему із складною організаційною структурою та загально-національними та регіональними динамічними зв'язками.

Наукова новизна отриманих результатів пов'язана з підходом до вирішення проблеми загалом та із змістом теоретичних положень і висновків, сформульованих і наведених у даній роботі.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці динамічної, здатної до адаптації дослідницької моделі для вивчення особливостей регіонального розвитку й функціонування партійної системи України.

Результати дослідження можуть бути використані: для подальшої наукової розробки теорії політичних партій та партійних систем, органами державної влади та місцевого самоврядування в їхній політичній практиці

(розробці нормативно-правової бази функціонування політичних партій, взаєминах із політичними партіями, організацією виборчих кампаній тощо); представниками політичних та громадських організацій для вдосконалення їх роботи із громадянами; у навчальному процесі у вищих навчальних закладах при викладанні курсів теорії партій та партійних систем, політичної регіоналістики, політології тощо.

Структура роботи. Робота складається із вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I. ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність, функції та типологія політичних партій

Політичні партії займають особливе місце в ряді суб'єктів політичної діяльності і виступають в якості посередників між громадянами і державою. Вони об'єднують найбільш активних представників соціальних груп, що мають подібні ідейно-політичні погляди і прагнуть до державної влади.

Партійні системи – це механізм міжпартійної взаємодії, а також партій з державою та іншими частинами політичної системи. Вони надають цій системі стабільність і за своїм характером залежать від історичних і політичних традицій тієї чи іншої країни, особливостей її економічного життя, гостроти соціальних конфліктів і тому подібного [56,с.367].

В даний час в політичній науці існує безліч визначень терміну «політична партія», кожне з яких відображає певний етап в дослідженнях даного політичного інституту, його місце і роль в політичній системі суспільства. У перекладі з латинської слово «партія» означає «осередок», «частина». При визначенні сутності цього слова досі йдуть дискусії між різними політичними школами, і існує безліч визначень цього поняття. Це пояснюється складністю самого явища-політичної партії, а також різним розумінням призначення і функцій політичної партії.

Вчені орієнтуються на те, що партії створюються з метою боротьби за владу або участі в реалізації владних повноважень.

Економіст і соціолог Дж.Шумпетер зазначав: «партія – це не група людей, що сприяють досягненню загальнонаціональних інтересів, а група людей, які прагнуть до політичної влади на загальних принципах».

Інший авторитетний вчений К.Янда пише: «партії – це особливий політичний інститут суспільства, який спирається на підтримку громадян, щоб замінити урядові пости своїми визнаними представниками».

В свою чергу, німецький політолог к. фон Бом зазначає: «партії – це Громадські організації, які конкурують один з одним в ім'я досягнення влади на виборах» [26,с.116].

Початковим ставленням всіх дослідників політичної партії було переконання, що партії повинні розглядатися в системі відносин «громадянське суспільство – партія – держава».

Загалом, всі названі підходи зводяться до такого визначення партії:

- ✓ група єдиних ідеологічних цінностей, створених для проведення виборчих кампаній;
- ✓ першокласна група, що представляє свої інтереси;
- ✓ вираження політичних конфліктів у суспільстві та засоби вирішення конкретних проблем;
- ✓ специфічний тип політичної організації.

Політичні енциклопедичні видання визначають політичну партію як «добровільне і організаційне об'єднання громадян, що виражає інтереси частини суспільства і прагне до її задоволення шляхом завоювання, збереження і використання державної влади».

Перші політичні партії, відомі в історії, виникли в Стародавній Греції. Це були нечисленні і обмежені групи. Політичні партії існували і в середні століття. Справжня історія політичних партій починається з часу Великої Французької революції в кінці XVIII століття.

У вивченні історії політичних партій багато дослідників згодні з м. Вебером і виділяють наступні три етапи: партії як аристократичні групи політичної еліти, партії як політичні клуби, які прагнуть стимулювати активну політичну діяльність впливових людей; Сучасні масові партії. Першою масовою партією стало ліберальне товариство реєстрації виборців в Англії, створене в 1861 р.у науковій літературі наголошується, що насправді всі три етапи пройшли тільки дві англійські партії: ліберали (віги) і консерватори (Торі).

При Президентові Джонсоні, у Франції та інших європейських країнах під час Революції 1848 року в Росії і на Україні-у 90-ті роки XIX ст.

У наш час суперечлива сутність політичної партії як явища політичного життя суспільства стає все більш очевидною. У природі кожної партії є помилка, яку виявив і описав німецький соціолог Р.Міхельс (1876-1939). Будучи заснованими як засіб досягнення соціальної та групової мети, партії

незабаром самі стають метою себе, починають піклуватися головним чином про власне благополуччя і успіх.

У структурному плані партія може розрізняти три рівні:

- ✓ Перший – прихильники партії, які систематично голосують за неї на виборах;
- ✓ Друга – сама офіційна ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ. Майже всі сучасні політичні партії мають партійний апарат, що складається з групи людей, які професійно вирішують організаційні питання політичної діяльності партії;
- ✓ Третя – партія в системі влади, що складається з чиновників у державному апараті, які займають свої посади через приналежність до тієї чи іншої партії [63,с.96].

До них відносяться: президенти, губернатори, члени парламенту, законодавці тощо. Звичайно, така ієрархія має свої національні особливості. У консервативній партії Великобританії, наприклад, парламентська фракція організаційно утворює самостійний структурний елемент-парламентську консервативну партію. Голова парламентської фракції одночасно є головою партії по всій країні. По суті, центральні органи партії-виконавчий комітет, центральне бюро-дорадчий орган при керівнику.

Справжня політична партія не може бути тільки продуктом бажання або зусиль самих дуже здібних і впливових людей. Вона виникає не на ґрунті чистої політики, а на відповідній соціальній основі.

Звичайно, формування політичних партій визначається низкою факторів. По-перше, різні погляди на політичну структуру суспільства та інші політичні питання. По-друге, невдоволення частини суспільства існуючою ситуацією і відповідною необхідністю змінити таку ситуацію викликає необхідність формування політичних партій. По-третє, однією з умов створення політичних партій є причини національного характеру. Тенденції

до створення політичних партій на основі національної ідеї існують у багатьох країнах Латинської Америки, Африки та Східної Європи.

Конкретизувати загальне призначення політичних партій можна, визначивши їх функції як основні напрямки впливу партій на політичну систему і суспільство в цілому.

Існують різні підходи до визначення функцій політичних партій. Зокрема, представники біхевіористського напрямку (Jg. Bryce) вказують на партійні функції, такі як:

- ✓ підтримувати однотайність між членами партій і не давати їм витратити свої сили на взаємні розбрати;
- ✓ мати ряд прихильників серед молодих людей, які раніше ставилися до певної партії індиферентно або навіть вороже;
- ✓ ентузіазм у виборців, вказуючи в публічних виступах і публікаціях на число партій і важливість спільної мети.;
- ✓ повідомлення виборцям інформації про політичні проблеми, які їм належить вирішити, про особисті якості їх лідерів і про недоліки їх суперників.

Джоуль. Сарторі, концентруючи увагу на боротьбі партій за політичну владу, виконував такі функції партій: [11,с.67]

- ✓ здійснення добровільної участі громадян у політичному житті і, зокрема, у виборах;
- ✓ соціальна та політична інтеграція різних верств суспільства для досягнення спільної мети;
- ✓ Посередництво в представництві інтересів соціальних груп, спроби домогтися їх рівноваги;
- ✓ згладжування конфліктів або виявлення схильності до них, їх відповідна нейтралізація;
- ✓ вираження волі більшості громадян;

- ✓ розробка керівних принципів та відповідних політичних рішень;
- ✓ відбір і формування політичних лідерів.

Клаус фон Бом фокусується на чотирьох функціях:

- ✓ визначення цілей;
- ✓ накопичення і вираження соціальних інтересів;
- ✓ Мобілізація та соціалізація громадян, головним чином в ході проведення виборчої кампанії;
- ✓ вербування керівної еліти і формування урядових структур.

Таким чином, можна виділити наступні основні функції партій:

- ✓ політична функція полягає в боротьбі за владу в країні або за досягнення максимального числа місць в законодавчих органах, отримання права на формування державних органів виконавчої влади, уряду;
- ✓ функція представництва інтересів певних соціальних груп або верств суспільства;
- ✓ ідеологічна функція фіксується в програмі партії, рішеннях з'їздів, конференцій і має на меті переконати в ідеологічній правоті якомога більше людей.

Результатом цієї функції є ідейно-політична доктрина або ідейнотеоретична концепція;

- ✓ організаційно - в практичній реалізації програми і рішень партії вона знаходить своє вираження в діяльності з розширення членства, розвитку відносин з іншими партіями [67,с.311].

Є й інші функції політичних партій. Функції виявляють сутність, соціальне призначення, роль сторін у суспільстві. Критерієм функціональної діяльності правлячої партії є політичні, економічні, соціальні результати, досягнуті партією відповідно до поставлених нею цілей, а також задоволення інтересів тих соціальних верств і груп, які вона представляла. Не випадково

одним з аспектів наукової методології є вимога судити політичні партії у їхніх справах, а не за заявами.

У постійній боротьбі з опозицією політична партія формує економічні та політичні платформи, розробляє стратегію і тактику їх реалізації. Механізм міжпартійної конкуренції не дозволяє політичним партіям жити зі старим багажем і змушує їх швидко реагувати на зміни, що відбуваються в країні і в світі.

Законодавство кожної країни по-своєму закріплює статус партії. У більшості країн світу їм надається право висувати кандидатів на обрані державні посади.

Більшість типологій партійних систем, запропонованих дослідниками, носять кількісний характер, а їх основним критерієм є кількість партій. Це, зокрема, типологія Дж. Сарторі, який в роботі «партійні і партійні системи» зарезервував 7 видів партійних систем, керуючись критерієм владного руху від монізму до все більшого політичного плюралізму і при цьому тільки великі партії, які мають або «потенціал для коаліції» або «потенціал для шантажу»:

- ✓ Однопартійна система (СРСР, Куба), де фактично партія «зливається з державою».
- ✓ Системи «партії гегемонів» (Китай), де поряд з правлячою партією існують партії-сателіти, які визнають керівну роль правлячої партії і насправді не впливають на процеси прийняття рішень.
- ✓ Системи з домінуючою партією (Мексика, Японія до 1993 року), де партія протягом багатьох років, незважаючи на основні демократичні процедури і багато партій, регулярно виграє вибори і домінує у владних структурах.
- ✓ Система «простого плюралізму» (двопартійна система – США,

Великобританія), де дві великі партії змінюють один одного при владі, позбавляючи всякого шансу на перемогу «третьої сили».

- ✓ Система «помірного плюралізму», де нормальна кількість партій – три або чотири (Бельгія, Німеччина, Швеція та ін.).
- ✓ Системи «крайнього плюралізму» (більше п'яти партій – Італія, Фінляндія та ін.), де утворення стабільних партійних коаліцій ускладнене і можлива поляризація партійного спектру [57,с.79].

Розпорошені системи (більше 8 партій), в яких відбувається розподіл і дисперсія ролей (більше 8 партій).

У типології американського соціолога П. Ордешука вводиться інший критерій-наявність (або відсутність) однієї, двох або більше партій, що домінують у політичному просторі (так званих "партій більшості"), в результаті йдеться також про три типи партійних систем:

- 1) двополюсна система (США, Великобританія);
- 2) однополюсна система (Японія, Мексика);
- 3) багатопольсна система (Нідерланди, Бельгія та ін.)

Демократичні країни мають багатопартійну систему. Однак у деяких країнах одна або дві досить впливові політичні партії відіграють вирішальну роль у формуванні органів влади та здійсненні їх політики. У політології така багатопартійна система називається партійною системою з домінуванням.

Для тоталітарних, авторитарних політичних режимів характерна однопартійна система. У 20-40-х роках в Італії, 30-40-х-у Німеччині, 20-80-хУ Радянському Союзі. Сьогодні така система досі діє на Кубі, в Північній Кореї, Індонезії, а також в деяких країнах Африки.

Основна помилка однопартійної системи полягає в тому, що правляча партія використовує своє монопольне становище в системі влади, ізолюючи себе від критики і конструктивних пропозицій, тим самим ухиляючись від

припливу нових ідей, що в кінцевому підсумку призводить до догматизму і прирікає партію на втрату політичного впливу.

Політична практика показує, що в сучасних умовах спостерігається стійка тенденція до скорочення числа політичних партій в державах з політичною та економічною стабільністю. А якою має бути оптимальна кількість партій у суспільстві? Лінкольн відповів на це питання так: дві з половиною партії. Один - у владі, інший в опозиції, а третій, який тільки народжується.

В утвердженні певної партійної системи велику роль відіграє характер політичного режиму. У США та деяких інших країнах влада та вплив інституту президентства мають велике значення, і жодна сторона не може досягти своєї стратегічної мети, якщо вона не контролює владу президента. Такий контроль, безумовно, потребує підтримки більшості виборців. Президента коаліції немає. На виборах партія набуває все або нічого. Тому спроба завоювати пост президента об'єднує республіканців і демократів в єдину партію.

Політична історія 20-го століття показує, що багатопартійність (якщо вона не декоративна) створює сприятливі умови для демократизації суспільства.

Рух до політичного плюралізму і багатопартійності на Україні, в якій, як і в усьому колишньому СРСР, існувала однопартійна система, почався в другій половині 80-х років ХХ століття. Під час боротьби за незалежність на арені політичного життя України було багато різних партій. Тому партійнополітична палітра сучасності барвиста і мінлива.

За роки незалежності багато політичних партій і рухів на Україні були реорганізовані, змінили назви і цілі своєї діяльності або припинили свою діяльність.

Колишня Партія регіонів, втративши значну частину політичного впливу до кінця 2014 року, припинила свою діяльність, але в тому ж році частково провела ребрендинг, змінивши назву на «Опозиційний блок» і офіційно зареєструвавши його як нову політичну партію. Закон "Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів на Україні і заборону пропаганди їх символіки" фактично заборонив діяльність Комуністичної партії на Україні.

Наразі в єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських організацій Міністерства юстиції України зареєстровано 353 політичні партії.

Вважається, що сьогодні не можна використовувати тільки лінійний вимір при спробі класифікувати політичні партії на Україні. Дихотомія "праволіво" не може працювати в умовах, коли в Україні досягається консенсус з фундаментальних фундаментальних питань суспільного буття, коли відбувається взаєморозуміння з важливих для всього суспільства політичних питань.

Зі зростанням політичної культури багатопартійність в Україні має шанс перетворитися на ту систему, яку бачив А.Лінкольн і яка існує сьогодні в деяких цивілізованих країнах.

Можна стверджувати, що в цьому світі політичні партії створюються для боротьби за владу, для реалізації виборчих програм і їх роль в політичних системах різних країн світу значна. Вони виражають потреби, інтереси, цілі певних соціальних груп і верств населення. Партії беруть активну участь у формуванні та функціонуванні механізму політичної влади. Політичний процес в нашій країні показує, що партії залишаються реальністю сучасності, їх потенціал ще не вичерпаний, і вони ще багато десятиліть будуть головним об'єктом політики.

Суспільно-політичні клуби теж мають багатогранне значення. Вони відіграють істотну роль у структуруванні політичних систем. На їхньому ґрунті можуть виникнути нові політичні партії. "Безпартійна сфера" також формує і поповнює правлячу еліту, створює систему тиску на державні інститути влади. Асоціації діють як канали інтегровані для залучення людей в політику, тим самим впливаючи на формування політичної культури в суспільстві.

1.2 Різновиди партійних систем

Взаємодія партій між собою і принципи відносин між ними характеризуються поняттям «партійна система». Партійні системи висловлюють соціальні інтереси, дають їм можливість проявитися на місцевому та національному рівнях, особливо за допомогою виборчих механізмів. Партійні системи є складовою частиною політичної системи суспільства, важливим механізмом здійснення влади. Розвинена, добре налагоджена партійна система, яка виробила ефективні норми регулювання відносин з державною владою, - гарантія стабільності суспільства, його здатності вирішувати виникаючі проблеми і долати кризи.

Партійні системи класифікуються за якісними характеристиками і за кількісним складом.

Залежно від характеру політичного режиму можна говорити про демократичні і недемократичні партійні системи. Відповідно до характеру відносин між партіями і державою розрізняють конкурентні і неконкурентоспроможні партійні системи.

Серед критеріїв різновидів партійних систем найбільш часто використовуваним є кількісний критерій. італійський політолог Дж.Сарторі у своєму фундаментальному дослідженні «партії та партійні системи»

пропонує семи-ступінчасту подвійну класифікацію: система з Партією; система з партійною гегемонією, система з панівною партією; двопартійна система; система обмеженого плюралізму; система крайнього плюралізму; а система.

Насправді ми говоримо про різні типи однопартійності та багатопартійності.

Однопартійна система характеризується монополією влади з боку Партії. Створення інших партій заборонено законом. У такій системі партія зливається з державою. Досвід функціонування однопартійних систем в ХХ столітті показав їх неефективність і антидемократичність. Монополізація владних функцій неминуче веде до волюнтаризму і переважання командних методів управління, нарешті – до відчуження громадян від політики [61,с.117].

Однопартійна система існувала при тоталітарних режимах в СРСР і нацистської Німеччини, в Албанії, Румунії. В даний час діє однопартійна система, наприклад, на Кубі.

Система з партією, що здійснює гегемонію по відношенню до інших партій, в даний час існує в Китаї, до кінця ХХ ст.була в Мексиці і в більшості країн Східної Європи.

Квазіпартійність породжує також тенденцію до злиття партійного і державного апарату, хоча і не в такій мірі, як при однопартійності. Як варіант однопартійності, така система не дає достатніх можливостей для вираження різних ідей та інтересів, що призводить до її кризи.

Система з домінуючою партією характеризується тривалим перебуванням при владі партії в присутності неефективної опозиції. Наприкінці ХІХ століття це були Ліберально-демократична партія Японії та Індійський національний конгрес. У Швеції домінуючою партією є соціалдемократична. Система панування дозволяє сформувати стабільний

однопартійний уряд, але таїть в собі небезпеку застою і стагнації для правлячої партії.

Двопартійна система (біпартизм) передбачає існування двох сильних партій, кожна з яких здатна до самостійного прийняття влади та її проведення в результаті виборів. Ці партії регулярно змінюють один одного при владі.

Біпартизм не виключає існування в країні й інших, менш впливових партій. Вони також беруть участь у політичному процесі, але не здатні реально претендувати на владу [43,с.97].

Класична модель двопартійної системи склалася в США, де демократична і Республіканська партії регулярно чергуються на чолі державної влади.

Класифікація Дж. Сарторі повинна бути доповнена системою «дві сторони-півтори». Вона також характеризується конкуренцією двох великих партій, але жодна з них не може отримати абсолютну більшість на парламентських виборах і повинна вступити в коаліцію з третьою партією для формування уряду. Ця партія відіграє роль рівноваги в забезпеченні переваги однієї з провідних партій. Така система існувала в Німеччині на рубежі другого і третього тисячоліть - партії ХДС / ХСС (Християнсько-Демократичний союз / Християнсько-соціальний союз) і СДПН (Соціалдемократична партія Німеччини) могли тільки сформувати уряд, вступивши в блок з третьою партією - з вільними демократами (ФДП) або з Партією «зелених». Подібна система має прояв і в Канаді, Австралії, де «третья» сторона має можливість виступати в якості регулятора влади.

Біпартизм забезпечує відносну стабільність влади, оскільки він створює однопартійний уряд, вільний від нестабільності коаліційних угод. Опозиційні партії діють тут в мейнстрімі тих основних цінностей.

Двопартійна система спрощує процес артикуляції і агрегації інтересів, оскільки кожна з конкуруючих партій прагне узагальнити вимоги різних

соціальних груп, щоб максимально розширити свою електоральну базу. У той же час безпартійність критикується за те, що вона утримує невеликі партії, що виражають вимоги меншин, від участі в рішеннях.

Головною рисою обмеженого або помірнього плюралізму є конкуренція кількох політичних партій, кожна з яких не в змозі завоювати більшість місць у парламенті і самостійно здійснювати політичну владу. Як правило, в таких системах знайти союзників і партнерів для формування коаліцій є гострою проблемою. Враховуючи помірний плюралізм, ідеологічні відмінності між партіями незначні. У таких країнах, як Австрія, Бельгія та Нідерланди, де змагаються три-чотири партії, існує система помірнього плюралізму.

Система крайнього (поляризованого) плюралізму існує в таких країнах, як Франція та Італія. Він має ряд особливостей.

По-перше, мова йде про партії, які виступають проти існуючої політичної системи. Ці партії дотримуються полярних протилежних ідеологій: анархізму, фашизму тощо.

По-друге, функціонує кілька політичних партій, об'єднаних у два або більше великих блоки. Ці блоки сприяють консолідації політичних сил, подоланню фракційності політичного процесу. У Франції, наприклад, протистоять блок лівих сил, очолюваний Соціалістичною партією, і блок правих сил, очолюваний Об'єднанням на підтримку республіки.

По-третє, доступ до формування уряду можливий тільки для партій центру-правої і лівої. Крайні партії, які проти існуючої системи, не можуть брати участь в уряді.

Слід зазначити, що для розпорошеної партійної системи характерне існування десятків і навіть сотень партій. В даний час ці партійні системи функціонують в Малайзії, Болівії та інших країнах.

Сучасні політики і політологи розходяться в оцінці переваги багатопартійних варіантів. Добре, Дж. Сарторі вважає, що поява п'яти або

більше партій створює «крайню багатопартійність», небезпечну для незалежного існування держави.

Немає єдиного стандарту в оцінці ефективності партійних систем. Основні основи для порівняння їх діяльності-сприйнятливість до соціальних запитів і потреб населення, здатність перетворювати їх у владні рішення, можливість забезпечити демократичний контроль населення над діяльністю політичної еліти.

Характер і особливості партійних систем обумовлені безліччю факторів – соціальною структурою, розстановкою соціально-класових сил, рівнем політичної свідомості і культури, національним складом, релігійною ситуацією, чинним законодавством.

Як відомо, нерідко найбільшу роль у формуванні партійних систем відіграють соціальна структура суспільства, чинне законодавство (насамперед виборчі закони), соціокультурні традиції. Так, в країнах, де немає значних селянських верств, як правило, не виникають Аграрні партії. Якщо соціальна структура пронизана протистоянням певних класів і верств, то партійна система матиме конфліктний характер. Якщо соціальні групи орієнтуються на єдину систему цінностей, то і партійна система матиме більш м'які форми відносин між партіями.

Закони можуть впливати на партійну систему, обмежувати діяльність певних партій, перешкоджати допуску опозиційних партій до виборів, робити насильницькі дії по відношенню до незаконних партійних структур. Там, де діють виборчі системи більшості, в рамках яких переможець визначається більшістю отриманих голосів, зазвичай формуються двопартійні системи або системи з домінуючою партією. Пропорційні виборчі системи, навпаки, забезпечують можливості для великої кількості партій, ініціюють створення багатопартійних систем і партійних коаліцій, полегшують появу нових партій.

У суспільствах з багатьма економічними умовами, різними культурами і мовами, численними інститутами і каналами артикуляції соціальних, національних, релігійних та інших інтересів передумови для створення багатопартійних систем, як правило, більше.

Партійно-парламентський механізм в країнах Заходу досяг великої гнучкості і налагодження, але з кінця ХХ століття стали виявлятися його слабкі сторони. Партії, особливо маса, стали громіздкими, утворився шар партійних функціонерів, що відокремився від рядових членів.

Партійна і парламентська політика все частіше сприймалася громадською думкою як куля, млява, з її мовою і умовними нормами, політичними інтригами і не завжди виправданими претензіями, що діють від імені виборців. Якщо людина, недосвідчена в політиці, сприймала як очікування сторін формулювати свої надії і пояснювати, кого і за що слід підтримувати, то сучасний громадянин має досить широкий кругозір і прагне у всьому розібратися сам.

В результаті партії все більше втрачають підтримку громадської думки, зменшується число їх прихильників, прогресує неучасть у виборах. У той же час успіх часто супроводжується незалежними кандидатами і новими партіями. Ці партії за своєю структурою і організаційними принципами орієнтовані на соціальні рухи, які були широко поширені в кінці ХХ століття – екологічні, жіночі, споживчі та інші.

Саме масові соціальні рухи розглядаються значною частиною населення, особливо молоддю, як безпосередні представники волі народу. Таким чином, Партія «Зелених» в Німеччині, що вийшла з екологічного руху, прийняла безліч «вільних» і «підручних» форм, властивих таким рухам. Багато аспектів зелених вважалися спробою «підірвати» громадську думку: відсутність постійного лідера, повна відкритість і прозорість внутрішньопартійного життя, практична відмова від професійного устрою,

навіть вільний стиль поведінки зелених (чиї депутати були на засіданні парламенту в джинсах і светрах).

Зелені і подібні партії знайшли свій шлях у ряді національних парламентів і в Європейському парламенті, але в цілому феномен висунення нових партій був обмежений. Однак у парламентському і політичному житті майже всіх країн намітилася тенденція витягувати уроки з досвіду партійних рухів.

Насамперед була відзначена помітна переоцінка ефективності громіздких партійних структур як механізму завоювання політичного впливу. У партіях, пов'язаних з робочим рухом, вважалося необхідним мати важелі управління партійними масами і приводити їх в рух. Зараз ставка ставиться на масу сторін, віддаючи перевагу структурам, що забезпечує гнучкість і мобільність.

У пошуках шляхів оновлення партій європейські політики звертаються не тільки до досвіду, а й до особливостей функціонування американської партійної системи.

Прагнення партій до більш тісного зв'язку з суспільством знаходить вираз в омолодженні лідерів, висуненні на керівні посади, навіть в чисто «респектабельних» партіях з соціальних причин.

1.3 Партійно-політичний спектр сучасної України

Розвинена політична система заснована на демократичних принципах і принципах, гарантованих Конституцією. Багатопартійність-невід'ємний елемент політичної системи.

Багатопартійність – це лише політичне поле, на якому зростає кількісно і якісно визначена партійна система, яка повинна зайняти своє правильне

місце в політичній системі для забезпечення функціональності і стабільності цієї системи, злагоди і порядку в суспільстві.

Політичні партії України утворюють порівняно молодий інститут, формування якого почалося в період перебудови і гласності (1985-1991). Це один з фундаментальних інститутів сучасного суспільства в Україні, без нього неможливий демократичний розвиток держави.

Сьогодні, як і 20 років тому, українська багатопартійність характеризується великою кількістю погано організованих партій з незначною соціальною підтримкою. Згідно з соціологічними дослідженнями (за останні 15 років), число членів усіх політичних партій України коливається від 2% до 5% громадян, залежно від періоду: під час виборів-громадяни більш активні.

Але їх діяльність пояснюється в основному можливістю заробити на виборах, як ідеологічною підтримкою політичних партій.

У створенні партій і надалі переважає особистісний принцип – об'єднання партій навколо відомих політичних діячів, коли члени партії пов'язані відносинами особистої лояльності і вірності лідеру. Існує невелика група партій, які мають необхідні ресурси для успішної діяльності. Вони мають змогу брати участь у виборчих перегонах та формуванні органів державної влади, ухваленні й реалізації потрібних їм державних рішень.

Формування сучасної української багатопартійності почалося в 1990 році в результаті скасування статті 6 Конституції СРСР, де була закріплена однопартійність. У 1991 році була зареєстрована Українська республіканська партія, яка фактично почала диференціацію національного руху України по окремих партіях. Майже одночасно з УРП була організована Демократична партія України. Самі назви партій вказують на спробу скопіювати партійну систему США. Нових партій було мало (за півтора року створено більше 20 партій загальною чисельністю близько 30 тис.членів) і не

бере участі в державному управлінні. Між ними почалося розмежування, протистояння вождів. Незважаючи на ці негативні тенденції, діяльність цих партій сприяла проголошенню незалежної демократичної України [84,с.319].

Процес народження політичних об'єднань в Україні не був пов'язаний зі структуруванням суспільства за певними соціальними групами. У тоталітарному суспільстві таких не було. Вони позиціонувалися як ідейні, але програми партій характеризувалися загальними декларативними гаслами, щоб залучити більше прихильників. Сьогодні серед політичних партій, , частину важко ідентифікувати ідеологічно, а частина має слабку ідеологічну артикуляцію. Це впливає на науково-теоретичне та методологічне забезпечення їх діяльності. Ідеологічних розробок на науковому рівні практично немає.

Вимоги сьогодення, участь партій у суспільних процесах на базі політичного та ідеологічного плюралізму суттєво змінили організаційну структуру політичних партій, їх функціональну спрямованість та форми політичної діяльності. Сьогодні головна проблема розвитку політичної партії – внутрішньопартійна демократія. Потрібно законодавчо зобов'язати включити до статутів політичних партій такі індикатори як, термін перебування на керівних посадах, накопичення в одних руках керівних посад, гендерні квоти, формування порядку денного з'їздів і конференцій у первинних осередках партій. Варто запровадити процедуру попередніх виборів кандидатів у депутати всередині партії. Ці положення важливо зафіксувати у статуті партії, що має бути відображено і в Законі України «Про політичні партії в Україні». Проблеми прозорості процедур формування та ухвалення партійних рішень, партійної участі сьогодні виходять на передній план. Та водночас постає питання оприлюднення статутів партій, як і інших програмних документів. Громадяни повинні мати постійний доступ до усіх програмних документів і статутів, зокрема,

zareєстрованих в Україні партій. Ці документи мають публікуватися не тільки у друкованих засобах масової інформації одразу після реєстрації, а й на постійній основі на офіційних Інтернет-порталах як самих партій, так і, наприклад, Міністерства юстиції України, відділу внутрішньої політики Адміністрації (Секретаріату) Президента України тощо. Зміцненню партій та зменшенню їх залежності від олігархів сприяє державне фінансування статутної діяльності. Але держава має фінансувати конкретні суспільно-значущі проекти партій, заохочувати громадян до фінансової підтримки партій шляхом надання податкових пільг. Покладання юридичної відповідальності не тільки на політичні партії, але і на всіх осіб, що порушують розпорядження про їхнє фінансування, безсумнівно, підвищить ефективність зусиль у боротьбі з політичною корупцією.

Сучасні демократії залежать від виборчих процедур, обмеженого врядування більшості й представницької передачі влади (Дж. Сар-торі). Недосконалість виборчих процедур в Україні сприяє зростанню політичної корупції та не сприяє циркуляції (оновленню) еліт. Головними цілями введення пропорційної виборчої системи були поглиблення політичної структуризації українського суспільства, посилення ролі партій у політичному житті країни, їхнє укрупнення, зміцнення взаємодії між урядом і парламентом тощо. Разом з тим, колишня партійно-господарська еліта намагалась зберегти свій вплив на владу. Власне, перехід до пропорційної системи із закритими списками в Україні сприяв збереженню старої еліти при владі. Бажано було б повернутись до пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками. Спроба запровадити парламентсько-президентську форму правління спричинила по-стійне блокування парламенту, переформатування фракцій, що свідчить про невміння політичних партій працювати в нових умовах. Процес формування парламентської більшості в Україні ускладнений ідеологічним та

регіональним розмежуванням, недосконалими процедурами ротації еліт, пов'язаних із відсутністю історичного досвіду формування сталих парламентських коаліцій.

Необхідно законодавчо регламентувати права і обов'язки більшості та опозиції з чітким нормуванням відповідальності як партій в цілому, так і їхніх функціонерів; внести зміни до Регламенту Верховної Ради України, які гарантували б права опозиції. Опозиції необхідно надати право на заперечення. Ключовою умовою розвитку України має стати запровадження механізму формування уряду, згідно з принципом політичної відповідальності. При чому, ця відповідальність має бути не тільки моральною, а і законодавчо унормованою, не тільки колективною, а й персональною. Можливо, у класифікаторі професій слід замінити вищу посадову особу політичної організації на політика та ввести таку посаду, як політик.

Україна перебуває в процесі демократів, політичну суть яких складає розповідь про державно-владні повноваження між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади, між центральними і регіональними структурами і місцевою владою, а також формування інститутів спільного громадянського суспільства. Сьогодні політичні партії розглядаються як складова частина державного механізму, з одного боку, і громадянського суспільства-з іншого. Саме цей подвійний характер дозволяє здійснювати принципи державного управління, вибудовувати горизонтальні структури управління, передавати вимоги громадян і реалізовувати їх у напрямках державної політики. Політичні партії можна розглядати як інститут державного управління, уставстановлює певні «правила гри» (не тільки юридичні, і не тільки юридичний шлях), що йдуть від впливових і зацікавлених у конкретних суспільних рішеннях груп. Реалії суспільного життя висувають нові вимоги до політичних партій, на які вони не можуть

відповісти. Рано говорити про загибель партій як політичної установи, хоча б тому, що людство не придумало їх замінити. Немає установи, яка могла б впоратися з передачею влади, політичною мобілізацією мас, легітимністю існуючих режимів успішніше, ніж політичні партії. Сторони залишають процесуальний механізм, за допомогою якого забезпечується функція представницької демократії.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЯХ

2.2 Політичні партії Великобританії

Британські політичні партії займають важливе місце в суспільнополітичному житті країни. Вони стали важливим предметом політики і необхідним елементом демократичної держави. Партії беруть активну участь у всіх етапах політичного процесу: у виборах, освіті, органах влади, політичних і державних рішеннях, в реалізації яких мають справу у Великобританії, на відміну від деяких інших європейських держав (напр. Німеччини, Австрії, Франції, Італії, Швеції, Португалії) відсутній спеціальний закон, що регулює діяльність політичних партій. Термін

«політична партія» в законодавстві відсутній, і партії функціонують в силу звички. У Великобританії політичні партії фінансуються за рахунок пожертвувань фізичних і юридичних осіб. держава не фінансує діяльність політичних партій, за винятком державних виплат опозиційним партіям у парламенті. Британська двопартійна система була сформована в кінці XVII століття, коли були сформовані партії торі (лояльні католицькі консервативні сили) і партія вігів (ліберали, які протестували проти короля). Тоді на базі Торі була сформована Консервативна партія, а на базі партії Віг-Ліберальна партія, так що тільки дві основні політичні партії мали можливість брати активну участь у формуванні влади. Подальший розвиток капіталістичної системи Великобританії призвів до виникнення нової Лейбористської партії (Робітничої партії), яка поступово замінила Ліберальну партію на політичній арені.

Сьогодні лейбористи і консервативна партія відіграють провідну роль в політичній системі Великобританії. Домінування двох партій в політичному житті Англії протягом тривалого часу пов'язане, з одного боку, з політичними традиціями і консерватизмом англійців, з іншого-з прагненням зберегти стабільність в суспільстві і державі. Ліберально-демократична партія, Соціалдемократична партія, Вільна партія, Шотландська національна партія та інші політичні партії Великобританії перебувають у підпорядкованому становищі. [1,с.] аналізуючи статус двох основних політичних партій Великобританії на нинішньому етапі, можна встановити, що Лейбористська партія є першою в країні. У 1997 і 2001 роках лейбористи утворили парламентську більшість, під керівництвом лейбористського депутата Ентоні Блера було сформовано уряд. Лейбористська партія була створена в 1900 році з ініціативи профспілок і деяких соціалістичних організацій для підтримки виборів представників робітників до парламенту. Лейбористська партія налічує близько 7 мільйонів членів. Соціальну базу партії складають

працівники із середніми доходами різних секторів економіки. У порівнянні з консервативною структурою Лейбористська партія більш децентралізована. І навпаки, роль

партконференції у лейбористів вища, ніж у Торі. У Лейбористській партії існує індивідуальне і колективне членство, партія має свій статут. У той же час у партії немає постійної партійної програми. Програмні положення формулюються в період виборчої кампанії і засновані на цілях роботи лейбористів. Британські лейбористи виступають за збереження державного регулювання економіки, розширення програми соціальних послуг, участь профспілок у корпоративному управлінні, конституційні реформи, спрямовані на децентралізацію влади тощо. Консервативна партія була офіційно створена в 1867 році і представляла інтереси поміщиків і вищого духовенства. Консервативна партія має у своєму складі близько 2 мільйонів постійних прихильників. Суспільну основу партії складають великі фінансові, земельні та промислові власники, частина державних службовців, інтелігенція. Ця партійна організація не оформляється: членські квитки не видаються і членські внески не виплачуються. У партії немає постійної програми і статуту. Як правило, партійна програма знаходить вираз у передвиборчих маніфестаціях, що впливають з програмних консерватори на наступних виборах. Наприклад, Тетчер-Торі виступала за розвиток особистої ініціативи і приватних підприємств, обмеження державного регулювання, дотримання верховенства права і законності. Консервативний уряд на чолі з м. Тетчер здійснив часткову децентралізацію, скоротив удвічі максимальний рівень податків (з 83% до 40%) і здійснив продаж частини муніципальних пілг. [2] у Великобританії конституційне регулювання діяльності політичних партій має свої особливості. Політичні партії діють на основі конституційної угоди. Одночасно фінансова сторона функціонування політичних партій регулюється низкою парламентських законів, зокрема Законопроектом про

внески підприємств у політичних цілях 1967 р., Законопроект про профспілки 1984 р. законодавство дозволяє фінансувати виборчу кампанію політичної партії зза кордону, що не перевищує 200 фунтів стерлінгів для однієї людини. Держава, в свою чергу, виплачує Державні платежі опозиційним партіям в парламенті, що символізує їх фінансову незалежність, а також платить 3 фунти стерлінгів за кожні 200 голосів, отриманих партією на останніх виборах. Вплив кожної партії на суспільне і політичне життя країни визначається різними факторами, головними серед яких є економічні інтереси і психологічні стереотипи поведінки людей. Англійці, незалежно від політичних поглядів, консервативні у своєму сприйнятті суспільного життя. Це проявляється насамперед у їх відданості відповідним політичним традиціям. Тому традиційні політичні партії завжди мають перевагу в політичній боротьбі проти нових суспільно-політичних об'єднань. З цієї точки зору можна стверджувати, що багато виборчих округів розділені між двома основними політичними силами (консерваторами та лейбористами), оскільки виборці традиційно голосують за кандидатів однієї з цих партій. Більшість на виборах отримують названі партії з тих округів, де одна традиція переважає над іншою. В даний час Великобританія-держава, що характеризується досить високим рівнем соціально-економічного розвитку, - змінюваність основних партій на вершині влади залежить від тривалості їх перебування в уряді і особливостей соціально-економічної політики. Це в якійсь мірі показує переваги двопартійної системи. Двопартійна система виявляється практично більш гнучкою, ніж багатопартійна. Але ж двопартійна система не домагається представництв у парламенті малих партій. Двопартійна система у Великій Британії забезпечує більшу стабільність політичного життя: стабільний однопартійний уряд, панування давно єдиного політичного курсу. Ефективність і стабільність двопартійної системи можна віднести до характеристик і потреб політичної системи Великобританії.

2.3 Порівняльний аналіз партійних систем різного типу

Перш ніж приступити до аналізу основних параметрів політичної партії в транзитному суспільстві, необхідно розглянути класичну модель політичної партії, що склалася протягом ХХ століття, спочатку встановленням дослідників політичних партій було переконання, що партія у вигляді політичної організації повинна аналізувати відносини в системі "громадянське суспільство-партія-держава". По-друге, вчені вивчали партію виключно як політичну освіту. Сучасна держава-це скоріше адміністративний, а не політичний інститут і набуває останньої якості, на думку Л.по-третє, сучасна демократія, незважаючи на її безліч ідеальних типів і реальних моделей, залишається партійною демократією. По-четверте, партія характеризувалася як політичний інститут, головною метою якого є боротьба за владу, участь у здійсненні владних відносин. І, по-п'яте, партія вважала організацію, яка повинна мати програму (ідеологічний профіль), організаційну структуру (узгоджений Статут), соціальну базу (як правило, фіксоване членство).

У Західній Європі відбувалися процеси, сукупність яких можна назвати кризою партійної демократії. Це було викликано низкою обставин, пов'язаних зі змінами в соціально-економічному, політичному та інформаційному секторах. На політичне життя також вплинула криза традиційних ідеологій і зростання значення постматеріальних цінностей у суспільстві. Від р.

Зазначений Інглхарт поворот до постматеріальних цінностей не був належним чином оцінений політичними партіями, які продовжували дотримуватися традиційних позицій і моделей поведінки [66, с.34]. Великий вплив справив і технологічний розвиток, пов'язаний, перш за все, з появою і

поширенням нових засобів комунікації. Змінилися механізми політичної мобілізації та висловлення громадської думки. Телебачення набувало все більшого значення в політиці. З іншого боку, традиційні партії не врахували змін в організації державної влади (йдеться про процеси децентралізації та деволюції).

У той же час більшість дослідників вважають, що партійна криза пов'язана скоріше з оновленням партійного типу, ніж зі знищенням партії як такої. Радикальні критики партійної демократії стверджували, що політичні партії вичерпали свій інституційний потенціал.

Безсумнівно, криза європейських партій торкнулася їх істотні позиції в політичному житті, вплинула на їх організаційну структуру і структуру членства, змінила відносини з населенням і т.але, незважаючи на всі сторони, вдалося знайти вихід з кризи. Це проявилось в появі нового покоління партійних організацій-антимонопольних партій, партій професіоналів, медіапартій, народних партій, партій виборців, офісних партій і т.

Нові форми партійної організації в сучасному світі ми охарактеризуємо в контексті аналізу основних підходів до класифікації та типологізації політичних партій, типологізація політичних партій а.Панебянко [84, стор. 183], Р. Кац [69] та п. Майер [10]. Типологізацію і класифікацію політичних партій ми використовуємо як один з методів дослідження, що дозволяє отримати вичерпну інформацію про особливості організаційної структури, діяльності політичних партій в нових політичних реаліях кінця XIX – початку XX ст. [12; 284].

Треба зауважити: розвиток партійних класифікацій почався одночасно з виникненням такої гілки політичної науки, як теорія партій і партійних систем.

Автором однієї з перших загальноприйнятих типологій став м.Вебер, розподіливши партії За світоглядним і покровительським. Іншу дихотомію в

класифікації Вебера складають партії дворянства і партії мас. Пропонований поділ партій на еліту і масу є основою для подальшої класифікації політичних партій у західній політичній науці [22, с.126].

Найбільш популярною в політичній науці була типологія г. Дюверже, яка виділяла кадрові і масові партії. Кадрові партії (дворянські партії в Вебері) є носіями консервативної або ліберальної ідеології, вони представляють інтереси привілейованих верств суспільства, не мають масового членства і орієнтуються тільки на результат виборів [72, с. 116-123]. Масові партії, що відображають політичні устремління соціальних баз, мають чітко структуровану організаційну структуру і намагаються реалізувати в політичній практиці різні світоглядні принципи.

У 1988 році в книзі «політичні партії. Організація і влада» о.Панебянко запропонував типологію політичних партій. Він визначив два основних типи партій: масово-бюрократичну і виборчу. Це була одна з перших типологій, яка визначила нові тенденції в розвитку організації та діяльності партій в умовах постіндустріального суспільства. Автор підкреслив професіоналізацію партій, головним завданням яких була боротьба за голоси виборців [81 с.386]. Саме головна роль фахівців у партії для вирішення спеціалізованих завдань стала новою ознакою організація партійної діяльності. Типологічні особливості масово-бюрократичних і прискіпливо-професійних партій представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Типологічні ознаки масово-бюрократичних і електорально-професійних партій

Масово-бюрократична партія	Електорально-професійна партія
Центральна роль бюрократії в управлінні. (адміністративно-політичні завдання)	Центральна роль фахівців у управлінні (спеціалізовані завдання)
Потужна членська база, сильні вертикальні зв'язки, орієнтація на «свій електорат»	Електоральна партія, слабкі вертикальні зв'язки

Фінансування за рахунок членських внесків і близьких громадських організацій	Фінансування за рахунок груп інтересів і державних фондів
Акцент на ідеології, ключова роль членів партії	Акцент на ключових проблемах і партійних лідерах, ключова роль партійних Функціонерів
Домінування внутрішньопартійних лідерів, колегіальне лідерство	Домінування професійних політиків, персоніфіковане лідерство

Теорія антимонопольних партій була запропонована Р. Кацем і п.Майером, і вона відразу зацікавила дослідників [100; 367-369]. Теорія заснована на порівнянні цих партій з попередніми типами партій на основі наступних критеріїв:

1. історичний контекст їх діяльності;
2. місце в системі
3. «громадянське суспільство-держава»;
4. внутрішня організація партій (членство і лідерство);
5. Особливості реалізації політичної стратегії;
6. ставлення до виборів і ЗМІ.

як зазначають автори концепції, партія виникла насамперед там, де посилилася підтримка партій з боку держави, з'явилася можливість для партійного патронажу, активно проявилася безпартійна традиція кооперації та співпраці [10, С.35].

Характер виниклих антимонопольних партій стає механізмом розподілу державних посад між професійними групами політиків, заснованими на прямих зв'язках між політиками і виборцями без участі партійної організації, широкої коаліційної бази, скорочення дистанції між лідерами і виборці, на великі державні субсидії партійної діяльності тощо [44 с.145-146)].

Практично ті ж ознаки сучасних партій розглянув у типології с.Волинець у роботі «поза всеосяжними партіями. Підходи до вивчення партій і партійної організації в сучасних демократіях» [83, с.220]. Він виділив такі типи партій: політичні партії, партії виборців, офісні партії.

На сучасному етапі альтернативні антимонопольні партії виділяють форми політичної організації-масові рухи і популістські партії справа і зліва. Ваше завдання сторін полягає в критиці та інституціоналізації політики денационалізації політичної організації, роз'єднання сторін від виходу маси інтересів, виявлення вузьких, політизації (публічно проти приватний), який Elitarität і олігархії. Сьогодні потенціал масових рухів не вичерпаний, і вони продовжують впливати на вирішення соціально-політичних проблем.

Однак більш помітними на політичній арені є популістські партії правих. В останні роки праворадикальні партії почали отримувати значну підтримку населення на виборах до представницьких органів влади країн ЄС. Це, наприклад, ПП «Альтернатива для Німеччини» (парламентські вибори в Німеччині, 2017), Австрійська народна партія (парламентські вибори в Австрії, 2017), ПП «Свобода і пряма демократія» (парламентські вибори в Чехії, 2017), ПП "за кращу Угорщину" (парламентські вибори в Угорщині, 2018).

Такі партії мають свої особливості. По-перше, вони стикаються з політичними партіями, що представляють основний політичний клас і вважають себе єдиними силами, здатними захистити інтереси всього народу. По-друге, ці партії і їх лідери критикують істеблішмент за раціональну і наукову риторику і виступають за необхідність «зрозумілості» політики, її відповідності здоровому глузду, за простоту рішень. По-третє, використовують у діяльності антиавторитарні мотиви і називають існуюча демократія помилкова, авторитарна. Їх моральний кодекс заснований на зіставленні «хорошого суспільства» і «поганої політики», «хорошої бази» і «поганої вершини». По-четверте, критика великих партій супроводжується підкресленням власної маргіальності, периферії, антисистеми. Малий розмір цих партій часто інтерпретується як показник їх "новизни", свідчення "невинності" по відношенню до "брудна" Велика політика. По-п'яте, вони

нападають на сучасну політику з агресивним стилем опозиційної боротьби, вважаючи за краще дотримуватися не згоди, а постійної конфронтації. Такі партії не визнають компромісів і пропагують «нову демократію». Вони вважають себе "жертвами" сучасної політики правлячих еліт, які нібито не тільки маніпулюють народом, а й пригнічують будь-яку живу альтернативу. По-шосте, ідеологічна основа таких партій - "харизматичний популізм". Посьоме, їх месерам притаманні антиімміграційні, євроскептичні настрої [76, с.29].

Підводячи підсумок розглянутому матеріалу, можна констатувати: історичний розвиток партій багато в чому визначався наявністю домінуючого партійного типу, відображав основні тенденції розвитку партії на тій чи іншій стадії. Домінуючий тип партії, як правило, змінювався за рахунок змін навколишнього середовища. Це змушувало сторони пристосовуватися до нових умов, змінюючи їх внутрішню структуру і моделі поведінки. Розвиток партій за схемою "кадровий-масовий-всеосяжний" відображав різні етапи партійного розвитку країн Західної Європи: період виникнення сучасних партій; століття масової мобілізації і гострої класової ворожнечі; перехід до постіндустріального суспільства з характерними зрушеннями в соціальній структурі і ослабленням соціальних конфліктів.

Логіка розвитку політичних партій в країнах це була дещо чудовою, але на нинішньому етапі їх розвитку організаційні та структурні особливості політичних партій аналогічні тим, які ми маємо в країни Західної Європи. Не роблять винятків і особливості функціонування українських політичних партій.

Так, дослідники партійних систем країн виділяють наступні типи політичних партій: К. Янда-партія масових демократичних рухів, партія залишки компартії, партії до війни, етнічної партії; релігійної партії, партії цінностей «екзотичної» партії [82, стор 139]); Р. До – партії, харизматичної

партії, до партії [71, с. 47]; А. Романюк – «нова політична партія-рух», до партії історичні партії, посткомуністична партія, н / частково реформовані комуністичні партії, протест / а партія [47, с. 362-363].

Для аналізу функціонування регіональних партійних структур ми використовували також класифікацію партій за шкалою «лівий – середній – правий «і поняття» багаторівнева партія " [37,с187].

Відзначимо, що під партійною системою слід розуміти сукупність партій, що функціонують в державі і беруть участь у здійсненні владних відносин. У вивченні партійних систем особлива група складається з емпіричних типологій. Вони відрізняються від теоретичних типологій тим, що типологізація заснована на ознаках партійних систем, які можна спостерігати, вимірювати і перевіряти. І ці типології Історичні в тому сенсі, що фіксують стан партійних систем різних країн, характерний для певного періоду часу. Класичним у політичній науці типологій партійних систем Duverge M., J. Blondel, P. Maug, J. Mayer були. Сарторі.

До першої з таких типологій входить типологія М.Дюверже, розроблена ним у роботі «політичні партії» [72,с.269]. Вчений охарактеризував партійні системи першої половини 20-го століття і проаналізував співвідношення партійних і виборчих систем, визначив три типи партійних систем під назвою, двопартійні і м [72, С.266-348].

Найбільш поширеною в теорії партійних систем була Класифікація американського політолога Дж. Він запропонував кількісні критерії класифікації додають два якісних-поляризацію і фрагментацію. Поляризація це угруповання двох або більше партій, подібних за ідеологією, а фрагментація-це поділ партійної системи на окремі партії і полюси. Він запропонував семикутну класифікацію партійних систем:

- 1) однопартійна система;
- 2) партійна система з Партією гегемона (гегемонічна система);

- 3) система з домінуючою партією;
- 4) двопартійна система;
- 5) партійна система помірною (обмеженою) плюралізму; 6) партійна система крайнього (поляризованого) плюралізму; 7) атомізована система [87 с.167].

Важлива типологія партійних систем П. Майєра, заснована на критерії розміру партій, їх складових частин. Вчений виділяє 4 чотири типи партійних систем:

1. Система великих партій, де головну роль у визначенні конфігурації відіграють великі партії, які на парламентських виборах отримують переважну більшість голосів виборців (від 70% до 90%).

2. Система середніх партій, в якій малі партії отримують до 40% голосів виборців, а великі – близько 60%.

3. Система малих партій, де більшість голосів на виборах отримують малі партії (понад 60%), але великі – менше 40%.

4. Перехідні партійні системи [81 с. 164].

В якості критерію для класифікації існують три групи партійних систем: 1) двопартійна система, де індекс поперечних коливається від 0,52 до 0,61; 2) для систем, на яких домінує біполярна конкуренція за наявності в парламенті більшого числа партій (0,62 – 0,67); крім двох основних, є партії, що мають потенціал коаліції;

3) багатопартійна система (0,70-0,82) [63, сек. 326].

Природно, що перераховані вище підходи не обмежуються переліком класифікацій, але ми маємо лише ті з них, які використовуються нами при аналізі партійної системи України на різних етапах її розвитку.

Таким чином, партійна система уособлює якісний стан розвитку багатопартій, коли певна група партій встановлює стабільний і стабільний зв'язок з електоратом і між собою, представляючи інтереси значної частини

виборців в системі державної влади, беручи участь в її здійсненні або впливаючи на такий процес.

Зупинимося окремо на характеристиці особливостей розвитку партійних систем в трансформуються суспільствах. По-перше, їх функціонування, їх діяльність обумовлені процесом історичної інституціоналізації. Вчені виділяють такі фази: аристократичні групи; політичні клуби, масові політичні партії; всеохоплюючі політичні партії; антимонопольні партії, партії «Нової хвилі» (партії постматеріальних цінностей). Тому політичні партії, сформовані в нових демократіях, зазвичай функціонують за моделями всеосяжних і антимонопольних партій [15, стор.5-22].

По-друге, їх логіка розвитку підпорядковується логіці демократичного транзиту. При цьому дослідники виділяють такі можливі моделі демократичного переходу.

1. Успішний Перехід. Це відбувається на стадіоні, існує різна кількість стадіонів і перехідних умов (Д.Растов, Ф. Шміттер, г. О'доннелл та ін.) [236].

2. Зворотний розвиток і повернення до постачання. Суть моделі в тому, що демократичний розвиток припиняється і відбувається відновлення авторитарного режиму в його різних проявах.

3. Переривчастий (неповний) Transit. Держави, розташовані в так званій сірій транзитній зоні, вчені називають по-різному –

«Псевдодемократія», «делегатська демократія», «бюрократичний патримоніалізм», «Гібридна держава» тощо. Суттєвою особливістю таких режимів є фасад демократії, Декларація демократичних принципів та їх відсутність у практичній політиці [33 с. 50-53].

З успішним переходом до демократії пов'язана і консолідація партійної системи. А.Щербак і Г. голоси стверджують, що ця консолідація пов'язана зі

зниженням партійної фрагментації (вимірюваної індексом ефективної кількості партій) і волатильності виборів (Індекс Педерсена) [50,с.335]. На наш погляд, до зазначених емпіричних показників консолідації необхідно додати й Індекс націоналізації партійної системи [53,с.233].

При аналізі факторів, що впливають на розвиток партійних систем в країнах СЕЕ, не можна ігнорувати концепцію в.Меркель. Дослідник виділяє п'ять найбільш важливих факторів, що впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах:

1. Характер трансформаційного конфлікту. Йдеться про те, в якій формі відбувався конфлікт перетворень: у вигляді пакту між елітами або краху старого режиму під тиском народних мас.

2. Наявність / відсутність "історичних" партій. Такі партії суттєво впливають на розвиток партійних систем за умови, що» Історичні " партії досить інституціоналізовані і період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. Вплив політичних інститутів. Серед усіх інститутів найважливіший вплив на конфігурацію партійних систем надають форми правління (парламентські. Президентство або його модифікації) і виборча система.

4. Існування традицій клієнталізму. Клієнталізм в поєднанні з різними формами регіоналізму і патерналізму характерний в немодернізованих суспільствах.

5. Вплив соціально-політичних розмежувань, традиційні лінії яких у Східній Європі лінгвістично – етнічно доповнюються [76 с. 45-46].

Розвиток сучасних партійних систем у Центральній Східній Європі, на думку О.Романюка та в. Литвина, зумовлений трьома переломними моментами постачання та демократичної історії партій: зривами авторитарних режимів, наслідками перших/установчих виборів,

особливостями євроінтеграційних процесів. Вони також підкреслюють основні (загальні) ознаки партійних систем в регіоні: мінливість і фрагментарність; слабкість партійно-ідеологічної ідентифікації електорату; популізм; слабкий рівень інституціоналізації; низька довіра до партій [47 с.368].

Тому, коли демократичний перехід успішно завершено, парадигма демократичного транзиту ефективно використовується для аналізу розвитку і функціонування партійних систем. Однак у разі його неповноти ця парадигма може бути застосована лише частково. Транзитологія відносно об'єктивно розглядає причини краху авторитарного режиму, але не в змозі пояснити наслідки цього процесу, контраверсійного руху тощо.

Але є й інша наукова парадигма, в якій вченим вдається аналізувати системні перетворення. Це теорія патримоніалізму. З його допомогою стають зрозумілими процеси, що відбуваються в «сірій зоні» українського транзиту, в тому числі в сфері партійного будівництва. Для опису суспільств, в яких демократичний транзит не завершений, а.колоді використовує термін «держави, які не відбулися» [18,с.176].

Концепція неопатримоніалізму була запропонована Г. Ротом і С.Айзенштадтом. Вчені досліджували політичні системи, що сформувалися в багатьох країнах "третього світу" як системи сучасного патримоніалізму або неопатримоніалізму [11, с.18].

Інституційні особливості негатримонального режиму передбачають: а) приватне привласнення державної влади в ім'я власних інтересів; б) злиття влади і власності, що виражається в контролі «політичних і адміністративних підприємців» над прибутковим бізнесом; в) комплектування державного апарату поза принципів конституційно регульованого законодавства або кар'єри; г) мінімізація доступу інших політичних груп до таких ресурсів та контролю над ними; д) персоналізація влади і раціоналізація політичного

процесу; Ж) панування к-п відносин; (з) панування н правил політичної гри, з метою забезпечення асиметричного обміну послугами і статусними позиціями між «нерівними» учасниками п відносин і под. Янукович); в) Вхід в існуючі клієнтські мережі і доступ до президента через неформальні контакти з особами, пов'язаними з його найближчим оточенням (наприклад, а.Волков, і.

Бакай, с. Львовчкін).

Як показує аналіз, концептуальна модель неопатримоніалізму, функції партій в українському суспільстві і причини регіоналізації партійного впливу дозволяють пояснити його особливості в досліджуваній період.

Додатковим стимулом для розвитку патронно-клієнтських відносин є регіоналізм, історично властивий українському суспільству. Клієнт в такому – це особлива модель відносин між лідером («покровителем») і підлеглим («клієнтом»). В їх рамках "покровитель" надає Клієнту матеріальні ресурси в обмін на політичну підтримку. Іншими словами, клієнтелізм в Україні проявляється в основному залученням голосів, а також в результаті перерозподілу державних коштів в основному за регіональними ознаками. А суспільні інтереси всієї країни будуть принесені в жертву поточним інтересам політичних груп, лідери яких походять з окремих регіонів. В даному випадку мова йде про клієнтелізм як прояв регіоналізму. Згаданий у цьому аспекті феномен проаналізував український дослідник С.Таранов, визначивши три групи підходів до вивчення [26,с.].

Перший підхід полягає в аналізі ідеологічної єдності політичних партій. Теоретично обґрунтовано, що партії, які демонструють внутрішню ідеологічну єдність, схильні мобілізувати виборців на основі програм, а не на основі клієнтських відносин.

Другий підхід передбачає вивчення вибіркової поведінки представників тих чи інших регіонів. Якщо регіональні групи виборців продемонструють

швидку зміну власних політичних уподобань на користь партій, що мають доступ до матеріальних ресурсів, це може стати ознакою формування клієнтських мереж у цих регіонах.

В рамках третього підходу вивчається регіональне Походження персоналу державних установ, схильних до клієнталізму [76,с.169].

Вагомий, і, на наш погляд, чи не найважливіший вплив на особливості формування партійних систем у перехідних суспільствах чинять соціальнополітичні розмежування. Такий підхід розглядає партійні системи як відображення соціокультурних конфліктів або політичних конкурентних структур між різними групами населення.

Резюмуючи різні творчі підходи Г.Голосу, називає сім проблемних вимірів, що відносяться до конфліктуючих ліній С. Л і С. Р [33,с.216] і характерних для посткомуністичних суспільств. Це культурно-етнічний, релігійний, соціально-економічний, зовнішньополітичний, постматеріальний вимір, Місько-сільський вимір і вимір "підтримки режиму" [82, с. 278].

Зауважимо: крах комунізму призвів до широко поширеного неприйняття тих ідентичностей, які існували раніше, але не зміг дати новим партіям у Східній і Центральній Європі переваги ефективної сегментації і стабільності електорату, властиві західним демократіям.

Основна проблема при аналізі розмежувань-неможливість чіткого визначення джерела розмежувань в посткомуністичних країнах. Для таких країн вагома обставина: політичні еліти можуть прикривати ті чи інші суспільні протиріччя залежно від одержуваної ними вигоди або, навпаки, формувати такий «порядок денний» суспільно-політичного життя. Ці політичні еліти сприяють або перешкоджають інституціоналізації демаркації на рівні партійної системи. Так, експлуатація етноконфесійної риторики політичними елітами в період демократизації в ряді країн викликала загострення відповідних протиріч, поява політичних організацій з

етноконфесійною ідентифікацією, наблизила їх до громадянських воєн. України, де політична еліта успішно розділила соціально-політичний поділ на захід і схід, що зрештою це призвело до збройного конфлікту на сході України та анексії Криму.

Таким чином, специфіка розвитку партійних систем в мінливих суспільствах обумовлена загальними тенденціями розвитку політичних партій в сучасному світі (історична інституціоналізація) і логікою демократичного транзиту. В умовах перерваного транзиту для аналізу розвитку і функціонування партійних структур використання поняття, ймовірно, «неопатримоніалізм».

Основними чинниками, які впливатимуть на формування партійних систем у перехідних суспільствах, є реальні обставини, які обумовлюють специфіку функціонування партійних систем у сучасному світі, логіка перехідного процесу, вибір форми правління, виборчої системи, які також соціально-політичної частини тощо.

Характерними моделями партійних структур є масові партії, кадрові партії, антимонопольні партії, всеосяжні партії і партії постматеріальних цінностей.

2.4 Переваги та недоліки партійних систем у різних країнах світу

Різноманіття визначення партійних систем, їх ролі і місця в політичному житті суспільства дозволяє розрізнити типи партійних систем в суспільстві: одну, дві і багатопартійну. Якщо тоталітарні, авторитарні політичні режими частіше характеризуються однопартійною системою, то сучасним розвиненим демократичним країнам притаманні багатопартійні системи. Багатопартійна система-це система, в якій реальна боротьба за владу ведеться кількома політичними партіями. Плюралістична багатопартійна

система в світі визнається системою, що включає в себе не тільки безліч політичних партій, а й наявність опозиції, в тому числі політичних партій, які виступають проти існуючої системи. Опозиційні політичні партії виступають проти існуючої соціально-економічної і політичної системи, не сприяють цілісності політичної системи, в рамках якої діють і мають різні концепції вирішення виникаючих в країні проблем. Одна з ознак політичного плюралізму-наявність двосторонніх опозицій. Двостороння опозиція характерна тим, що вона дислокована по обидва боки від уряду - зліва і справа. Обидві опозиції-ліва і права-взаємовиключають один одного і, крім того, знаходяться в постійному конфлікті.

Багато політичних партій порівняно з однією партією мають певне демократичне значення. Досвід історії показує, що концентрація всієї влади в одній політичній партії означає Створення авторитарного і тоталітарного режимів " (Гітлерівська Німеччина, Радянський Союз часів сталінізму і застою та ін.). Авторитарний режим затверджується і в деяких народнодемократичних країнах Східної Європи, коли в країні була створена однопартійна система. У кількох країнах

Політична влада в країнах Заходу, де існують двопартійні системи, здійснюється поперемінно тільки двома великими політичними партіями, що стоять на основі капіталістичних відносин: в США-республіканської і демократичної партіями, в Англії-спочатку консервативної і ліберальної, а потім консервативної і лейбористської. Соціолог Джованні Сарторі справедливо зазначає, що якщо існування третіх політичних партій не заважає двом основним політичним партіям управляти суспільством [16, с. 41], то ми маємо дві партії. Американські соціологи Гаррі Госнелл і Реджі Смолка вважають, що американська партійна система правильно називається двопартійною, що " жодна невелика політична партія ніколи не успішно

кидала виклик двом основним політичним партіям у зв'язку з їх контролем над президентством і Конгресом» [16, с.32-34].

Історичний досвід ХХ ст. дозволяє вибрати чотири типи партійних систем: ліберально-демократичну, що було в більшості розвинених капіталістичних країн; фашистську, що мала місце в ряді європейських, латиноамериканських країн в 20-60 - і роки; авторитарну, що склалася в 40 - і роки в Радянському Союзі, Кореї, Румунії та ін. і партійну систему, що склалася в країнах народних демократій Європи після перемоги націоналдемократичних революцій в 40-50-і рр. У більшості країн Східної Європи формувалися багатопартійні системи, що спираються на багаті історичні, соціально-політичні, культурні традиції, а також на постійний політичний тиск авторитарної радянської політичної системи. Суворі умови царського підпілля вимагали, крім точної організації підпільної діяльності, точної конспірації, замкнутості, слухняності і централізації в діяльності партійних організацій і осередків, що, природно, виправдовувалося обставинами.

Потреба у формуванні різних політичних партій і міжпартійному суперництві може виникнути і виникає, по суті, в умовах демократизації суспільства. В Україні, Росії, Білорусії та інших країнах Співдружності поява нових політичних партій і політичних рухів обумовлена кризою офіційно визнаних і давно, здавалося б, непорушних громадських структур, насамперед комуністичних партій. Умови тоталітаризму не могли сприяти сучасній багатопартійності. Масова політична діяльність по закулісній інтриги, представництво політичних інтересів соціальних спільнот – пошук пр хто має владу, партійна боротьба-особиста ворожнеча тощо.

Однопартійна система вважається нововведенням 20-го століття, що вийшли з " епохи мас» і розглядаються як прагнення усунути протиріччя в суспільстві. Багатопартійні системи стали важливою умовою демократизації

всіх сторін суспільного життя. Однопартійна система відома нам з радянського минулого. Це може здатися парадоксальним, але в ліберальній демократії, коли йде реальна і вільна боротьба партій, немає обмежень на діяльність опозиції, на політичній арені може досить довго домінувати тільки одна політична партія. В Японії політичний Олімп донедавна панував у монополії Ліберально-демократичної партії. В Індії довгий час (з 1947 по 1977 рік) при владі була тільки одна партія — Індійський національний конгрес. Статус правлячої партії в таких випадках, як правило, визначається її традиційним впливом і авторитетом в суспільстві, консолідацією навколо неї займається велика частина політичної еліти. Міжпартійна конкуренція при цьому часто замінюється і компенсується міжфракційною боротьбою всередині цієї партії. Такі політичні практики часто визначаються як партійна система з домінуючою партією.

Яка партійна система найкраще? Політики і політологи вже давно обговорюють цю тему. Чим більше партій беруть участь у боротьбі за владу і поділяють між собою вплив на діяльність влади, тим менш стабільна політична система. З цієї точки зору багато політологів схиляються на користь двопартійної системи, відзначаючи її стабільність і ефективність. Але, на жаль, така система існує лише в декількох країнах. Справа в тому, що партійна система відображає об'єктивні політичні реалії кожної країни.

Американський політолог Арендд Лайфарт на основі порівняльного дослідження 21 демократії показав, що на розвиток партійної системи істотно впливає кількість і масштаб проблем, які є джерелами значних політичних розбіжностей у цьому суспільстві [1, 26]. Основні види суспільних розбіжностей а. Ліфарт назвав " проблемні виміри" і виділив наступні групи: соціально-економічні, релігійні, культурні та етнічні, " місто-село", режим підтримки, зовнішньополітичний, постматеріалістичний (конфлікт навколо нових цінностей, що мають нематеріальне обґрунтування). Основним

розбіжностям а.Лайфарта присвоюється Числове значення "1", менш значним — "0,5". Це дозволило розрахувати кількісні показники проблемних вимірювань для різних країн. Наприклад, для Ірландії, США та Нової Зеландії ця цифра була «1», для Франції, Норвегії та Фінляндії - «3,5». Дослідження а. Лайфарта також виявили наявність взаємозв'язку між кількісним показником проблемних вимірювань і кількістю ефективних партій». Виявилось, що в середньому "кількість ефективних партій" дорівнює" кількості проблемних вимірювань " плюс одиниця. За словами автора цієї статті, "кількість проблемних вимірів" для України становить» 5,5 «(соціально-економічні відмінності — » 1«, релігійні- » 1«, культурно — етнічні — » 1«,» місто — село « — » 0,5«, підтримка режиму — » 1«, зовнішньополітичні — » 1«, постматеріалістичні - »0"). Таким чином, "число ефективних партій" для України навряд чи буде менше 6 — 7 [1, 28-29].

І все ж приводів для оптимізму поки мало. По-перше, рівень поляризації партійної системи дуже високий, про що свідчать гострота політичної боротьби і непримиренність супротивників. По-друге, для України характерна наявність кількох осей гострої ідеологічної опозиції між прихильниками і противниками ринкових реформ, між силами, орієнтованими на ідеї українського націоналізму, і їх противниками, між прихильниками і противниками нинішнього президента.

РОЗДІЛ III. ФОРМИ РОБОТИ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. ВПЛИВ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВЛАДУ: ПРАВОВА ОСНОВА ТА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Становлення партійної системи в Дніпропетровській області

Приступаючи до аналізу регіонального політичного режиму Дніпропетровщини, зауважимо, що дослідження з цієї проблематики практично відсутні [4]. Попри те, за останні кілька років з'явилася низка праць, які розглядають регіональні політичні режими в Україні. Зокрема, це публікації М. Кармазіної [5; 6], М. Горбатюка [7], Т. Бевз [8], С. Рибалки [9]. Поділяємо погляд, що „у формуванні механізму створення та обґрунтування підстав (на рівні свідомісних настанов для населення) для постановня регіонального політичного режиму чинник традиції та історичного підґрунтя – один із домінантних” [6].

Розпочато дослідження регіональних політичних досліджень окремих областей України [10–13]. Про „феномен Дніпропетровщини”, явище „лазаренківщини”, окремі деталі сходження олігархів з дніпропетровським корінням написав у книгах „Эх, Мороз, Мороз” та „Десять років після розпаду” голова Дніпропетровської обласної ради партії Всеукраїнське об'єднання лівих „Справедливість” В. Березка.

Біографії політичних та громадських діячів Дніпропетровської області з детальною інформацією про службову кар'єру, громадсько-політичну

діяльність, членство у політичних та громадських організаціях, позиції цих діячів щодо загальнодержавних та регіональних проблем та бачення їх розв'язання містить

„Політична еліта Дніпропетровщини” [14]. Зокрема, у ньому представлені біографії керівників Дніпропетровської обласної державної адміністрації та Дніпропетровської обласної ради (М. Швеця, Е. Дубініна); міських рад Дніпропетровської області (І. Куліченка, О. Левітіна, В. Літвіщенка, Ю. Любоненка, І. Метелиці, С. Старуна, Ю. Трубчанінова, Е. Ханіса, В. Швеця); Дніпропетровських обласних організацій політичних партій України: М. Абраїмова (Ліберальна партія України (о)), В. Березки (Всеукраїнське об'єднання лівих „Справедливість”), В. Войтенка (Ліберальна партія України), О. Категоренка (Партія „Демократичний союз”), С. Конєва (Народний Рух України), П. Кравченка (Народно-демократична партія), А. Пащенко (Демократична партія України), І. Скажутіна (Соціал-демократична партія України (о), В. Хазана (Партія зелених України), П. Хобота (Партія „Молода Україна”); голів громадських організацій Дніпропетровської області: С. Бичкова (Благодійний фонд „Духовне відродження”), О. Катана („Жінки ХХІ віку”), Г. Півняка („Злагода”), С. Северенчука („Нова Україна”); народних депутатів України від Дніпропетровської області: В. Альохіна, Г. Балашова, А. Білика, В. Гурова, О. Жира, В. Мартиновського, В. Пінчука, В. Пустовойтова, О. Рябченка, С. Сафронова, С. Тігіпка, Л. Трофіменка, О. Чернички, С. Чукмасова, В. Штепи) [14].

Водночас у передмові до довідника „Політична еліта Дніпропетровщини” (2001) зазначалося, що „функціонування елітного політичного угруповання Дніпропетровського регіону залишається ... закритим для широкого загалу громадськості” [14, с.4], воно є таким і до сьогодні.

Публікації у пресі і на різноманітних Інтернет-ресурсах з інтригуючими назвами: „Гра престолів” по-дніпропетровськи” [15] (О. Полякова, К. Кот і

Ю. Крат); „Сусідські війни. Чому дніпропетровські програли донецьким і чи є шанси відігратися сьогодні” [16] (Д. Казанський); „Дніпропетровськ: регіональна еліта, з якою рахуються” [17] (А. Хом’як); „Битва за Дніпро. Чому вибори в Дніпропетровську можуть стати скандальнішими, ніж вибори в Чернігові?” [18] (В. Огієнко); „Есть такая профессия – революцией торговать” [19] (Д. Журавлев); „Генерали дніпропетровських маршrutів” [20] (А. Філіппов); „Днепропетровский депутат от „Батькивщины” был замечен в рейдерстве” [21]; „Атака кланов. Предвыборный репортаж из Днепропетровска” [22] (С. Висоцький); „В Днепропетровске землю воруют покруче Киева” [23] та ціла низка інших – відтворюють особливості функціонування політичного регіонального режиму Дніпропетровщини.

Розумінню аспектів становлення та розвитку регіонального політичного режиму сприяють статистичні дані про соціально-економічну ситуацію в Дніпропетровському регіоні; соціологічні дані про підтримку регіональної влади; електоральна статистика; ухвалені в обласній, міських та районних радах Дніпропетровської області політичні рішення; нормативні акти та інші рішення органів влади (офіційні сайти органів регіональної влади, ЗМІ та Інтернет-джерела); сайт Дніпропетровської обласної ради (<http://oblrada.dp.gov.ua/>); сайт Дніпропетровської обласної державної адміністрації (<http://www.adm.dp.gov.ua/>); сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області (<http://www.-dnepstat.gov.ua/>); „Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року” (<http://www.adm.dp.gov.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=3AA57DE5C462D4B9C22581BD0030183D>); публічні заяви та інтерв’ю політичних лідерів (ЗМІ та Інтернет-джерела), матеріали громадської організації „Дніпровський центр соціальних досліджень” (<https://dcsi.dp.ua/>), матеріали Проекту „Розбудова спроможності до економічно обґрунтованого планування розвитку областей і міст України” (Проект РЕОП, www.ebed.org.ua), сайтів

„Антикор” (<https://antikor.com.ua/>), „Корупція” <https://korupciya.com/>, „Политическое обозрение” <http://po-litobzor.net/>, „Информационное сопротивление” <http://sprotyv.-info/ru>, „SKELET-info” <https://skelet-info.org/> та інші.

Основним чинником легітимації влади виступає довіра. Довіра пов’язує громадян з політичними інститутами, сприяючи підвищенню їх легітимності і формуючи політичну довіру. Говорячи про політичну довіру, зазначимо, що це віра у надійність політиків або системи; важливий механізм політичної участі; ресурс, який підтримує політичну систему, політичний режим; необхідний емоційний фактор функціонування політики та влади, політичних відносин і дій і звичайно ж обов’язковий елемент легітимації влади.

Дніпропетровський регіон почав набувати власної ідентичності не лише як адміністративна одиниця, а й як активний партнер на міжнародному рівні. Ідентифікуючи жителів Дніпропетровщини, зазначають: „дніпропетровці дуже самодостатні, і їм не треба щось комусь доводити”; спокійно ставляться „до історії, до національних, мовних, релігійних, політичних відмінностей”; вони „різні, але не суперечать одне одному”, вони „татароукраїнці, єврееукраїнці, росіяноукраїнці”. Це не конфронтаційні відмінності, а синергетичні, ті, які надають багато можливостей [59]; „дніпропетровці стали на захист своєї країни. Вони відправили на війну багатьох своїх дітей, прийняли на лікування безліч поранених, сповна відчувши на собі смерть і кров” [60]. Локальні колективні ідентичності (предмети гордості, значимі історичні події, пантеон героїв) сприяють самоорганізації спільноти, створюючи мережі довіри і збільшуючи можливості місцевих громад.

До початку Революції Гідності домінувала місцева ідентичність, а потім почала утверджуватися українська. Біля стін обласної державної адміністрації з’явилася патріотична огорожа та висаджено символічну клумбу. Громадський транспорт, зупинки і навіть дерева – у синьо-жовтих

кольорах. На вікнах, банерах, будівлях, у елементах одягу – українська символіка. У місцевих кафе стали з'являтися патріотичні коктейлі, а у кондитерських – пряники, торти і тістечка. У самому центрі Дніпропетровська щогодини з'являлася українська символіка і лунав державний гімн [61]. „... Те, що тут в Дніпрі відчувається: патріотичний дух, українські прапори на вулицях, загальний патріотичний підйом, настрій, я не бачив у багатьох місцях, але тут це є” [62]. Доречно зазначити, що український дискурс залишається однією з базових світоглядних основ місцевої ідентичності, яка не структурується у політичні вимоги [63].

Суперечності ідентичностей, чи швидше, розрізнення громад існують „за ступенем проукраїнськості”. На запитання, яким є типовий українець, у Дніпропетровську відповідали: „такий, як ми”, тобто типовий українець, на думку жителів міста, – це типовий дніпропетровець, а дніпропетровець – українець. Водночас „типовий росіянин” для них агресор і чужий [59]. Небайдужість і громадянська активність вагомої частини дніпропетровців стали основою для народження сучасного й загалом позитивного міфу про місто на Дніпрі як надійного осередку рішучих патріотів України, одностайно готових до жертвовної оборони Вітчизни [60]. Дніпропетровська ідентичність стала стрижнем протидії „руському миру”. В очах іноземців Дніпропетровщина, з одного боку – двигун української економіки, а з іншого – форпост країни, рубіж оборони від російської агресії [64]. До речі, слід зазначити, що новостворений Музей громадянського подвигу жителів Дніпропетровщини та Алея Героїв допомагають зарубіжним гостям усвідомити глибину трагедії, яка відбувається в Україні, і захоплюватися подвигом людей, які намагаються відстояти європейські цінності і захищати кордони мирної і демократичної Європи [64].

Європейські цінності перебувають у фокусі уваги представників Дніпропетровського регіону. День Європи розглядають як спосіб приєднання

до тих цінностей, які дотримуються в Європейському Союзі. Традиційними уже стали святкування Дня Європи у регіоні, проведення різноманітних акцій, зокрема соціальної акції „Підтримай європейські цінності”, круглих столів на тему

„Європейські цінності: український вимір”. За ініціативи Спільноти Свідомого Спілкування було проведено семінар „Цінності Європи: український вимір” для активних, відкритих серцем молодих людей у 6 містах, зокрема, у Кривому Розі (7 червня 2014 р.), для обговорення європейських цінностей та ознайомлення з громадськими та соціальними проектами регіону, які вплинуть на майбутнє України. Темами першого уроку нового 2017–2018 рр. навчального року були визначені: „Ми будемо Україну – європейську демократичну країну”; „Європейські цінності – основа демократичної України”, „Український вимір – європейські цінності”, „Європейське майбутнє України – гарантія збереження і захисту національної ідентичності”.

Особисті зв'язки регіональних політиків та представників бізнесструктур сприяють популяризації регіону у світі. Упродовж останніх двох років Дніпро відвідали понад 80 іноземних делегацій з різних країн світу [65]. Зокрема, делегація з Японії, представники ОБСЄ, посол США в Україні Джеффри Пайєтт, голова Представництва Європейського Союзу в Україні Хюг Мінгареллі,

Міжнародна делегація на чолі з віце-президентом Європейської комісії, Комісаром Європейського Союзу (ЄС) з питань Євро і соціального діалогу Валдісом Домбровскісом, бельгійський принц Лоран і президент Асамблеї європейських регіонів (далі – АЄР) Ханде Базатлі та ціла низка інших. Співпраця з Європейським Союзом, на думку пана Х. Мінгареллі, допоможе побороти корупцію, залучити інвестиції та сприятиме малим і середнім підприємствам [65].

Неодноразово Дніпропетровщина представляла свій потенціал за кордоном на різноманітних виставках та презентаціях. Зокрема, проведено презентацію економічного потенціалу області для представників Міланської торгово-промислової палати та керівництва регіону Ломбардія (м. Мілан, Італія). Крім цього, презентації економічного та інвестиційного потенціалу Дніпропетровщини були проведені у Парижі (Французька Республіка), Мадриді (Королівство Іспанія), Батумі (Грузія), Баку (Азербайджанська Республіка), у Пекіні (КНР), Бангалор (штат Карнатака, Індія) [66]. У Європейському парламенті в Брюсселі пройшла презентація інвестиційнобізнесового і культурного потенціалу Дніпропетровської області. Родзинкою цієї презентації стала виставка шедеврів Петриківського розпису.

Дніпропетровщина дотримується основних цінностей Міжнародної ініціативи „Партнерство „Відкритий уряд””, до складу якої входять 69 країн і діяльність якої спрямована на підвищення відкритості та прозорості влади. Вона є лідером у впровадженні електронного урядування та електронної демократії серед областей України [67]. У Дніпропетровську спільно з Радою Європи було створено перше в Україні Агентство місцевої демократії (травень, 2015) [68].

Питаннями регіональної демократії займається впливова європейська політична структура – Асамблея європейських регіонів* (АЄР). Першим регіоном України, який набув членства в Асамблеї, стала Дніпропетровська область (2011). Президент АЄР Ханд Базатлі наголосила, що Дніпропетровщина – яскравий приклад істинно європейського регіону, де влада і народ об'єднуються на шляху вирішення важливих для життєдіяльності питань, і пообіцяла підтримку вибору на шляху розвитку регіону [69]. Саме Дніпропетровщина стала першим регіоном в Україні, якому присвятили слухання в Європейському парламенті. 29–30 січня 2013 р.

на запрошення членів депутатської групи GUE/NGL (Європейські об'єднані ліви / Лівозелені Півночі)* Європарламенту делегація Дніпропетровської області провела презентацію економічного та культурного потенціалу Дніпропетровщини [70]. У 2013 р. у Дніпропетровську була проведена масштабна Конференція АЄР, в якій взяли участь близько 200 делегатів із 25 країн – депутати Європарламенту, керівники дипломатичних установ, губернатори регіонів країн ЄС, керівники регіонів України та представники країн – учасниць Східного партнерства ЄС. Було підписано протокол, який стосувався Дніпропетровського регіону щодо розвитку регіону в культурному, адміністративному, історичному плані. Це чотирирівневий пілотний проект, який поєднав рівень області, великого міста, малого міста і сільського району. На рівні Дніпропетровська та області буде розроблена нова система управління регіоном. На рівні малого міста (Верхньодніпровськ) запущено проект з впровадження програми благоустрою за німецькими стандартами (Баварія). На рівні сільського району впроваджувався проект з розвитку історичної та культурної спадщини між Петриківським районом і ЄленьоюГурою (Нижня Сілезія, Польща) [71].

У Дніпропетровську відкрилося перше в Україні представництво – Асамблеї європейських регіонів. Принагідно зазначу, що представництво у Дніпропетровську стало четвертим для Асамблеї європейських регіонів – після Брюсселя, Страсбурга і румунської Алби. „Воно планує стати центром координації не тільки для регіонів України, а й Білорусі, і Грузії” [72]. Асамблея європейських регіонів надаватиме підтримку Дніпропетровську в реалізації кращих європейських проектів розвитку, насамперед енергозбереження для підвищення якості комунальних послуг і зниження тарифів. За підтримки АЄР запрошуватимуться експерти для розробки нової стратегії розвитку Дніпропетровська та залучення до міста іноземних інвестицій [72].

Ханд Базатлі наголосила, що відкриття представництва Асамблеї в Дніпропетровську – це „сигнал довіри від лідерів провідних регіонів тридцяти п’яти європейських країн до цієї системної роботи”. Передбачалося, що представництво стане провідником у Дніпропетровську кращих практик регіонального управління, а також важливим фактором залучення до Дніпропетровська фінансування європейських фондів [72]. Це було свідченням високого рівня довіри Європи до Дніпропетровщини [73]. Проекти з розвитку Дніпропетровська обговорював О. Вілкул з провідними європейськими політиками та керівниками європейських столиць – Варшави, Будапешта і Берліна, з депутатами Європарламенту і єврокомісаром Ханом [74].

Центром проведення міжнародних заходів, у тому числі загальнодержавного значення. Так, у 2016 р. в Дніпрі пройшов регіональний Форум Ради Європи, міжпарламентське засідання Парламентської асамблеї НАТО та Верховної Ради України. Безпосередньо обговорювалися з європейськими партнерами наявні проблеми співробітництва в економічній сфері. Вперше робоча сесія 6-го засідання Парламентського комітету асоціації між Україною та ЄС 20 вересня 2017 р. пройшла у Дніпрі.

На Дніпропетровщині розпочав діяльність і Центр розвитку місцевого самоврядування – недержавна неприбуткова організація, яка допомагатиме вже створеним об’єднаним громадам та тим, які тільки збираються об’єднатися. Центр створено за програмою „U- LEAD з Європою” та Міністерства регіонального розвитку за підтримки Дніпропетровської обласної державної адміністрації [80]. За ініціативи Чеської Республіки передбачається створення Європейського дому – культурного майданчика обміну досвідом між українськими та європейськими діячами культури. Усі ці заходи, проекти є свідченням зростання різноманітних регіональних схем співпраці з міжнародними організаціями, спрямованими на підвищення

інвестиційної привабливості регіону. Поява нових схем міжнародної просторової взаємодії створює передумови для діяльності не лише держави, а й бізнес-корпорацій, різноманітних громадських організацій та рухів.

Дніпропетровська область розпочала підготовку до децентралізації за кілька років до того, як децентралізація стала офіційним політичним курсом України. Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року визначає три основні стратегічні підходи, що закладають підвалини ефективного розвитку області: 1) висхідний підхід до консолідації можливостей економіки, територій і людей; 2) засвоєння методів, механізмів та інструментів стратегічного планування із застосуванням практики ЄС, які регулюють освоєння коштів структурних фондів; 3) налагодження системи взаємопов'язаних операційних програм для впровадження Стратегії в рамках середньострокових планів її реалізації [30].

Дніпропетровщина перша в Україні 27 травня 2015 р. затвердила перспективний план, згідно з яким у 22 районах області замість 348 планується створення 89 нових об'єднаних громад, що самостійно керуватимуть своїми фінансами та ресурсами [53]. Дніпропетровщина перебуває у п'ятірці лідерів за кількістю створених об'єднаних територіальних громад в Україні. На кінець 2016 р. в області було створено 34 об'єднані територіальні громади [33]. 57 громад об'єднують майже 500 тисяч жителів – це 85% сільського населення області. Завдяки збільшенню ресурсів вони змогли реалізувати сотні інфраструктурних проектів [81]. На розвиток територіальних об'єднань громад Дніпропетровська область у 2016 р. отримала 968 млн грн, а у 2017 р. – 1,5 млрд грн [81]. За період впровадження реформи бюджет громад Дніпропетровщини збільшився від 2 до 12 разів. Завдяки збільшенню фінансування в громадах було реалізовано безліч проектів, серед яких будівництво опорних шкіл, садочків, відкриття

близько 30 центрів надання адміністративних послуг, реконструйовано 160 кілометрів доріг, встановлено освітлення та інших [82].

Основними елементами (змінними) регіонального політичного режиму виступають: актори (суб'єкти соціальної дії, що володіють стратегією для досягнення політичних цілей); інститути (сукупність встановлених норм і правил політичної діяльності (формальні/неформальні); ресурси (атрибут, обставина і благо), володіння якими збільшує вплив на інші індивіди або групи.

Акторами політичних режимів у регіоні виступають: голова обласної державної адміністрації, депутатський корпус місцевих органів влади, бізнесспільнота, фінансово-політичні групи, міські голови, відділення політичних партії, структури центру на місцях (представник Президента), політичні еліти, глави районів, „партія влади”, електорат, керівники великих і малих підприємств, очільники злочинних угруповань. Акторами зазвичай вважають різні сегменти еліт, тобто ті організовані групи у суспільстві, які здатні впливати на політично значущі рішення [87, р.10].

Важливо наголосити, що створюючи Дніпропетровську обласну державну адміністрацію, у 1992 р. було широко використано кадровий потенціал виконкому Дніпропетровської обласної ради, який ліквідувався [91, с. 105]. Характеризуючи владу Дніпропетровщини, необхідно зазначити, що в Україні у 1990–2000 рр. культивувалася теза про „командний” характер виконавчої влади. Перша особа мала право на масштабні кадрові зміни, можливість одноосібно визначати основні напрями кадрової політики. Керівництво Дніпропетровської обласної державної адміністрації складається з голови, двох перших заступників голови та дев'яти заступників голови. Згідно з Законом України „Про місцеві державні адміністрації” склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих держадміністрацій. Основу команди становила зв'язка „керівник” – „перший

заступник” – „керівник апарату”. Далі йшло коло усіх заступників, потім – начальники структурних підрозділів [91, с.105]. У межах бюджетних асигнувань, виділених на утримання відповідних місцевих держадміністрацій, голови визначають їх структуру [38]. За час Незалежності Дніпропетровську обласну державну адміністрацію очолювало 15 осіб: М. Задоя (29.01.1991–05.03.1992), П. Лазаренко (23.03.1992 –27.02.1995 – представник Президента в області; 26.04.1994 –19.07.1995 – голова обласної ради і обласного виконкому; 19.07–25.09.1995 – голова обласної державної адміністрації); М. Деркач* (25.07.1995 – в. о., 08.08.1996–03.09.1997 – голова ОДА); В. Забара (03.09.1997–10.04.1998); О. Міндяєв (10.04.1998– 27.04.1999); М. Швець (27.04.1999–30.07.2003); В. Яцуба (30.07.2003–30.12.2004); С. Касьянов (04.02–04.03.2005); Ю. Єхануров (01.04–22.09.2005); Н. Деєва (11.11.2005–03.09.2007); В. Бондар (10.12.2007–04.02.2010 (з 03.09.2007– т.в.о.)); О. Вілкул (18.03.2010–24.12.2012); Д. Колесніков (24.12.2012–02.03.2014); І. Коломойський (03.03.2014–05.03.2015); В. Резніченко (25.03.2015 – до сьогодні). Характерними особливостями очільників були: 1) незначний термін перебування на посаді в діапазоні від одного місяця до року (за винятком кількох, які посаду обіймали упродовж двох років (Н. Деєва, В. Бондар, О. Вілкул, Д. Колесніков), та М. Швеця (чотири роки)); 2) призначені з центру голови були високопосадовцями державного рівня (Д. Колесніков – міністр промислової політики України; В. Забара – заступник міністра промислової політики; В. Бондар – заступник глави Секретаріату Президента України); народні депутати України (Ю. Єхануров); 3) „політичний бартер – партійно-радянська номенклатура рекрутувала до своїх лав більшість

конформістських лідерів контреліти, зберігши при цьому свою владу і свою власність” [92].

3.2 Етапи розвитку Української багатопартійності

Можна виділити такі етапи в розвитку української багатопартійності:

Опозиційно-переддержавний. Тривав з осені 1989 року до референдуму в грудні 1991 року. Було створено 12 партій, програми яких (крім КПРС) характеризувалися Загальною декларацією, ідеєю незалежності, приматами приватної власності.

Лояльна-Держава. Цей період першого структурування партій, прийняття Закону України "Про об'єднання громадян" тривав з грудня 1991 року по початок 1993 року.

Етап виборів - 1 (1993-1994). Він характеризується наданням партіям можливості висунути своїх представників кандидатами при збереженні мажоритарної виборчої системи.

Етап партійних перетворень. Це період об'єднання кількох численних партій і появи нових, який тривав близько двох років і закінчився прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України.

Етап партійної перебудови (середина 1996 - середина 1997). Характеризується значним збільшенням числа партій, партійною реорганізацією парламенту, підготовкою законопроектів про партії і вибори.

Етап виборів - 2 (осінь 1997-весна 1998 рр). Формуються виборчі блоки партій, визначається ідеологія більшості партій, формуються партійні списки, представники Партії впливають на зміни у виборчому законодавстві.

Етап політичних компромісів (весна - осінь 1998 року). Визначте сфери впливу в парламенті, боротьбу за лідерство в комітетах Верховної Ради України, парламентські розколи.

Етап виборів-3 (осінь 1998-осінь 1999 рр.). Блок 2-об'єднання КПУ, СПУ-СЕЛПУ, ПСПУ та ін. під гаслами повернення до минулого; Блок 3партії, які, в першу чергу, відстоювали власні політичні інтереси, оголошували "шляхи порятунку держави", займалися політичною саморекламою [5, С.56].

Етап реалізації політичних угод (зима 1999 - осінь 2000) проявився в реструктуризації парламенту, створенні парламентської більшості, новому уряді, підготовці та проведенні референдуму.

Етап виборів-4. Характеризується введенням пропорційної виборчої системи, прийняттям Закону України "Про політичні партії", розмежуванням партій в їх відношенні з "касетним скандалом", порушенням громадянських прав на Україні, парламентськими виборами - 2002.

Етап президентських виборів. Всі політичні партії розділилися на провладні і опозиційні до влади, ті партії, які відкрито не належать до опозиції, більш-менш підтримують нинішню владу [6, с. 96].

Характеризується широко поширеним порушенням прав людини, активним використанням брудних технологій, відсутністю незалежних засобів масової інформації. Політичні партії. Особливо цей процес прискорився після 1994 року; в 1995 році було офіційно зареєстровано 36 сторін, 1999.- 50, 2002 - 70, 2003 - 90, 2005 - 110, на початку 2006 року-126, у жовтні 2007 року-147.

Сьогодні існує близько 160 зареєстрованих політичних партій [10, с. 115].

РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРТІЙ У ХОДІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Для ведення повноцінної виборчої кампанії необхідне відповідне організаційне забезпечення. Структури управління можуть відрізнятися залежно від специфікації кампанії, але всі вони містять постійні елементи.

Серед основних технологій, що використовуються на виборах, необхідно виділити основні політико-психологічні виборчі та виборчі технології [2, с.195].

Технологія впливу партії або блоку на електорат заснована на формуванні його образу партії як єдиної політичної сили, здатної консолідувати суспільство, внести важливий внесок у розвиток держави, подолання кризи і формування ефективної економіки або ефективного управління державою.

Технологія ставок на лідера партії - в центрі діяльності команди кандидата ставиться особистість лідера, який повинен «залучати голоси виборців». Для цього організуються і проводяться заходи, спрямовані на впровадження конкретної людини, лідера партії або блоку — в політичний простір, формування його іміджу у свідомості електорату. Напевно, це повинен бути образ сильної, вольової, інтелектуально розвиненої людини,

висококваліфікованого фахівця, розважливого і підготовленого політика, здатного реалізувати ідеї і устремління народу, управляти масами, забезпечувати правопорядок.

Технологія ставок на партійних керівників-ця технологія мало чим відрізняється від попередньої. Його особливість в тому, що тут має» розв'язатися"низка лідерів, які, як правило, мають відобразитися в умах виборців як команда однодумців, здатних здійснити будь-які плани. Лідери "крутилися" за єдиним сценарієм, охоплюючи всі аспекти соціальнополітичного життя. Кожен також працює зі своєю частиною електорату, яка підтримує його найбільше.

Технологія об'єднання ставок на лідерів і партію — ця технологія певним чином інтегрує три попередні технології. Під час реалізації

"Спини" і окремих лідерів, партії і як активний, організований і підготовлений суб'єкт політичної діяльності, як політична сила, здатна нести відповідальність за майбутнє держави.

Технологія провідної ідеї та ідеалу-така ідея, такий ідеал, здатний, як то кажуть, проникати в серця і душі електорату, розпалювати маси і вселяти їм нові досягнення, ставиться в центрі всієї виборчої кампанії.

Технологічний міф і символ-для досягнення бажаних результатів технологи часто вдаються до створення у свідомості електорату міфів про конкретного кандидата. Символом може бути будь-яке слово, ім'я, образ, але тільки в тому випадку, якщо вони мають специфічне додаткове значення для їх звичайного змісту. Міф часто робить політиків "героєм", "Чудотворцем»",

"Всемогутнім вождем". Згодом він перестає сприйматися як звичайна людина, але головне, що кандидат злився з міфами.

Технологія-ставки на партійну програму або окремих кандидатів — в основі виборчої кампанії лежить партійна програма. Варто відзначити, що в

Україні використання цієї технології досить складно, тому що програма ніколи не була основним фактором перемоги на виборах.

Технологія використання протиріч полягає у виборі протиріччя, яке має місце в конкретному регіоні, галузі, місті чи державі, в якості основи для впливу на електорат. При цьому протиріччя між положеннями Конституції та реальним станом її виконання партіями, лідерами однієї або різних партій, етнічними групами, різними гілками влади, владою і різними соціальними групами або іншими суб'єктами соціального життя, рівнем реальних досягнень нинішніх кандидатів та їх колишніми обіцянками, закликами вождів і їх нинішнім становищем або діяльністю.

очевидно, що виборчі бюлетені та виборчі кампанії, засновані на головних проблемах, рухаються в майбутнє, перешкоджають демократичним і економічним процесам, національному або регіональному розвитку, можуть привести до втрати незалежності, викликати погіршення здоров'я і здібностей людей. Такими проблемами можуть бути: Екологія, наркоманія, мовне питання, злочинність, безробіття, свавілля чиновників, бідність.

Технології опозиції-підходи, принципи, форми, алгоритми, моделі, методи і методи, об'єднані установками критики існуючої влади, блокування активних дій, ініціатив, підходів, звинувачень у нездатності ефективно управляти суспільством. А також їх шляхи і програма дій. Вона використовується як окремими політиками, так і партіями. А влада завжди за те, що критикують і звинувачують, особливо в перехідний період. Крім того, в суспільстві завжди є політичне, соціальне, економічне, а отже, і психологічне обґрунтування сприйняття опозиції як боротьби за права громадян.

Комбінована технологія поєднує в собі різні технології та підходи, конфігурація яких змінюється залежно від особливостей кампанії, а також індивідуальних смаків менеджера [1, стор.39].

Вчені вирішили почати дослідження, яке повинно було вивчити не сам виборчий процес, а фактори, що впливають на формування думки виборців. Найбільш поширеними виборчими технологіями, використовуваними останнім часом у світі, стали технології маніпулювання масовою свідомістю. На Україні вони ще не отримали істотного розвитку, вперше політичні технології в нашій країні були розроблені під час парламентських виборів 1998 року, а потім президента з 1999 по 2004 рік усіма проектами російських політтехнологів. Все почалося з так званого "кучмівського проекту" під назвою " Жінки на майбутнє!" і створення партії " Реформи і порядок". з часом в українській політиці відбувся перехід від традиційних (інша назва — класичних) питальних технологій до використання більш складних — м, що надають психологічний вплив на свідомість виборців. "Кожен кандидат прагне вкласти у свідомість електорату тільки сприятливі ідеї, погляди, цінності, переконання і т. Це важко зробити, тому що зазвичай поле виборчої кампанії настільки повно інформацією, що відрізняється за змістом і характером, що на свідомому рівні вона сприймається вже з низькою ефективністю» [4].

Зазначу, що деякі аспекти російської літератури психологічного впливу висвітлює в працях В.С, М. Варія, Д. А. Попов, Т. В. Н. та інші науки. Безпосередньо психологічним технологіям в передвиборній кампанії присвячують свої роботи зарубіжні дослідники, в тому числі: Сек. КараМурза, С.Вогонь, А. Цуладзе, С. Московічі, В. Паретто. Більшість вчених вважають, що пересічний громадянин занадто зайнятий повсякденними проблемами свого життя, а тому політичні процеси, що відбуваються в країні, він ставить на останнє місце в сфері своїх інтересів. При цьому потенційні виборці не беруть активної участі в політичних діях, а мета виборчих технологій така: адже в українських громадян сьогодні така

індивідуальність в масі, що з нею дуже важко погодитися, тому співпраця має діяти на його підсвідомості за допомогою стимулювання [5, с. 178].

Головну роль у впливі, що чиниться на людину, грають Засоби масової інформації. Вони не тільки виконують інформаційну функцію, а й просувають ідеї, погляди, вчення і політичні програми, беручи участь в управлінні соціальними процесами. Формуючи громадську думку, виробляючи певні установки, ви спонукаєте людину до певних дій. Акція проводиться по двох каналах проходження інформації-зоровому і слуховому. Через засоби масової інформації при цьому використовуються класичні політичні технології, що спираються на емоційну модель масових комунікацій. Перш за все-на використання страху і віри, а не логічного мислення і переконання. Це так звані технології парадигми насильства: відчуття зовнішньої загрози і пошук внутрішніх ворогів, поділ суспільства на нас з вами, обмеження числа знаків в Національному обігу, цензура, інформаційна ізоляція, фактологічні махінації і т. На телеканалах, щоб відключити критичне мислення, починають популяризувати розважальні шоу, пов'язані з містикою, астрологією і різними ток-шоу, що не вимагають аналітичних операцій. Це розслабляє звичайного громадянина і робить його більш сприятливим по відношенню до маніпулятивного впливу [2,с12].

Т. л. Нагорняк виділив такі фактори маніпулятивних технологій, як колір, музика і цифрові технології. Синтез кольору впливає на мозок людини, його поведінку. Все це використовується маркетологами і фахівцями з марчандайзингу. Наприклад, про колір: білий-колір правди, справедливості, яка є і за яку потрібно боротися. Як відомо, цей колір-візитна картка Б'юти. Навіть лідер цього, блоку використовує лінгвістичні маніпуляції: подвійні заперечення («я не сказав, що ні»). З білим кольором це маніпуляція. Що стосується музично-ностальгії за заняттями комуністичною піснею радянського періоду, то вона особливо ефективна для старшої частини

населення. Цифрові маніпуляції активні під час виборів: результати соціологічних опитувань центрів політичних досліджень проводяться за анкетом, але цифри різняться [6]. Відомо, що люди, які не звикли до аналітичних операцій, більше довіряють політикам, які працюють з цифровими даними, в той час як вони не приділяють багато уваги їх авторитету.

Одним з основних методів психологічного впливу є нейролінгвістичне програмування (НЛП). Ця комунікаційна технологія все частіше використовується у виборчих кампаніях поряд з традиційними пропагандистськими стратегіями. Розвиток технології НЛП приписується американським вченим Р.Бендлеру і Д. Гріндеру. Але насправді такі методи використовуються вже давно, але тільки в двадцятому столітті. і цьому явищу було дано красиве наукова назва.

НЛП придбала негативний імідж, тому що навколо політичної психотехніки була створена аура всемогутності і непереможності. Звідси випливає висновок, що на вибір людей насправді не впливає

значить, психотехніка, як загальноприйнята думка про свою всемогутність. За допомогою політики НЛП "зомбі" виборців, змушуючи їх діяти на свою користь, і в результаті замість можливості самостійно і усвідомлено визначитися зі своїм вибором, громадяни отримують порцію жорстких наказів підсвідомості [7,с.97]. Технології НЛП враховують характерні індивідуальні особливості так званої провідної системи кодування і декодування інформації в процесах комунікації (О.Верман). Теоретики НЛП вважають, що людина несвідомо віддає перевагу зорову (зорову), слухову (слухову) або кінестетичну (доторкову) форму отримання і передачі істотної інформації [8,с.67].

Взагалі всі вибіркові технології пропагандистського напрямку виходять з психологічних особливостей масової аудиторії та індивідуальної аудиторії. Люди різні в політиці. Одні беруть активну участь в їх практичній реалізації, інші індиферентні. Інтерес до політики обумовлений багатьма факторами, такими як вік, стать, соціальний статус, Сімейний стан, клан, національні традиції, обізнаність, рівень освіти, культура, інтелект тощо.

Впровадження в практику виборчого процесу психологічних виборчих технологій матиме значні переваги для представників силових структур, оскільки дозволить тривалий час зберігати владу. Надалі будуть широко використані різноманітні технології впливу на підсвідомість виборців. На Україні використовувалися Російські виборчі технології. Однак досвід попередніх виборів показав, що механічна передача технологій, що використовуються в іншій країні через психологічні особливості українського електорату, позитивних результатів не дає. Беручи до уваги зарубіжний досвід, слід враховувати його українське сприйняття.

Проводячи аналіз виборчих технологій психологічної орієнтації, можна стверджувати, що в майбутніх виборчих кампаніях на Україні вони будуть застосовуватися все більше і більше. Треба розуміти, що для досягнення позитивного результату на виборах необхідно у виборчій кампанії з'єднати в одну систему і виборчий аспект, і особливості політичного розвитку країни, і особисті ресурси. Тільки якщо ви звернете увагу на всі ці компоненти, Ви можете отримати позитивний результат.

Отже, вперше політичні технології на території нашої країни були застосовані під час парламентських виборів 1998 року, а потім президентських виборів 1999 року в російській літературі окремі аспекти психологічного впливу на технології опитування висвітлені в роботах В., М.

В., Д. в, г. По, Т.

Н та ін.

Учений. Головну роль у впливі на людину відіграють засоби масової інформації. Виділяються маніпулятивні технології, такі як колір, музика та цифрові технології.

Україна стабільно йшла шляхом демократичного розвитку. За роки незалежності вдалося багато чого зробити для введення демократичних змін. Одним з ефективних засобів демократизації українського суспільства є вибори.

Сьогодні в постіндустріальних країнах світу все більше утверджується модель інформаційного суспільства, в якому знання (інформація) все більше підпорядковується владі, багатству і визначальному фактору функціонування влади.

У період виборів роль засобів масової інформації часто зводиться до ролі потужного технологічного компонента пропагандистсько-реklamних кампаній тих чи інших політичних сил. Часто спостерігалися сортування, приховування і дозування інформації, домінування в представлених оцінках інформації, видалення окремих відомостей із загального контексту, відсутність різних точок зору в інтерпретації фактів, незбалансоване виклад інформації по відношенню до одних сторін і блоків в порівнянні з іншими.

Необхідно звернути увагу на методологію підвищення ефективності виборчого процесу шляхом впровадження в практику виборів новітніх технологій, щоб максимально активно витіснити з вітчизняних передвиборчих перегонів сміття і бруд «чорних технологій».

У країнах розвинутої демократії вже давно створена розгалужена система підготовки успішних політиків. У нас досі така система знаходиться в ембріональному стані і, як справжній плодовий яєчник, вимагає особливої уваги і турботи з боку суспільства.

Що стосується використання політичних технологій в Україні в цілому, то всі виборчі технології пропагандистського напрямку виходять з

психологічних особливостей масової та індивідуальної аудиторії. Люди різні в політиці. Одні беруть активну участь в їх практичній реалізації, інші індиферентні.

популяризувати розважальні шоу, пов'язані з містикою, астрологією і різними ток-шоу, що не вимагають аналітичних операцій. Це розслабляє звичайного громадянина і робить його більш сприятливим по відношенню до маніпулятивних впливів [2,с12].

Т. л. Нагорняк виділив такі фактори маніпулятивних технологій, як колір, музика і цифрові технології. Синтез кольору впливає на мозок людини, його поведінку. Все це використовується маркетологами та експертами з марчандайзингу. Наприклад, про колір: білий-це колір істини, справедливості, яка є і за яку потрібно боротися. Як відомо, цей колір є візитною карткою Beauty. Навіть лідер цього блоку використовує лінгвістичні маніпуляції: подвійні заперечення («я не сказав"Ні"). З білим це маніпуляція. Що стосується музичної ностальгії за виконаннями комуністичної пісні радянського періоду, то вона особливо ефективна для літньої частини населення. Цифрові маніпуляції активні під час виборів: результати соціологічних опитувань центрів політичних досліджень проводяться за анкетом, але цифри різняться [6]. Відомо, що люди, які не звикли до аналітичних операцій, більше довіряють політикам, які працюють з цифровими даними, при цьому вони не приділяють багато уваги своєму авторитету.

Одним з основних методів психологічного впливу є нейролінгвістичне програмування (НЛП). Ця комунікаційна технологія все частіше використовується у виборчих кампаніях поряд з традиційними пропагандистськими стратегіями. Розвиток технології НЛП приписується американським вченим Р.Бендлеру і Д. Гріндеру. Але насправді такі методи

використовуються вже давно, але тільки в двадцятому столітті. і цьому явищу було дано красиве наукова назва.

НЛП придбала негативний імідж, тому що навколо політичної психотехніки була створена аура всемогутності і непереможності. З цього випливає висновок, що вибір людей насправді не впливає

отже, психотехніка, як загальноприйнята думка про Його всемогутність. За допомогою політики НЛП "зомбі" виборців, змушуючи їх діяти на свою користь, і в результаті, замість можливості самостійно і усвідомлено вирішувати свій вибір, громадяни отримують порцію жорстких наказів підсвідомості [7, с.97]. Технології НЛП враховують характерні індивідуальні особливості так званої провідної системи кодування і декодування інформації в процесах комунікації (О.Верман). Теоретики НЛП вважають, що людина несвідомо воліє візуальну (візуальну), слухову (слухову) або кінестетичну (тактильну) форму отримання та передачі суттєвої інформації [8, с. 67].

Взагалі всі вибіркові технології пропагандистського напрямку виникають з психологічних особливостей масової аудиторії та індивідуальної аудиторії. Люди різні в політиці. Одні беруть активну участь в їх практичній реалізації, інші індиферентні. Інтерес до політики обумовлений багатьма факторами, такими як вік, стать, соціальний статус, Сімейний стан, клан, національні традиції, обізнаність, рівень освіти, культура, інтелект тощо.

Впровадження в практику виборчого процесу психологічних виборчих технологій матиме значні переваги для представників силових структур, оскільки дозволить тривалий час зберігати владу. У майбутньому буде широко використовуватися безліч технологій впливу на підсвідомість виборців. На Україні були використані Російські виборчі технології. Однак досвід попередніх виборів показав, що механічна передача технологій, що

використовуються в іншій країні через психологічні особливості українського електорату, позитивних результатів не дає. Беручи до уваги зарубіжний досвід, слід враховувати його українське сприйняття.

Проводячи аналіз виборчих технологій психологічної орієнтації, можна стверджувати, що в майбутніх виборчих кампаніях на Україні вони будуть застосовуватися все більше і більше. Треба розуміти, що для досягнення позитивного результату на виборах необхідно в передвиборній кампанії з'єднати в одну систему і виборчий аспект, і особливості політичного розвитку країни, і особисті засоби. Тільки звернувши увагу на всі ці компоненти, можна домогтися позитивного результату.

Так, вперше політичні технології на території нашої країни були застосовані в російській літературі під час парламентських виборів 1998 року, а потім президентських виборів 1999 року, окремі аспекти психологічного впливу на технологію опитування висвітлені в роботах В., М. В., Д. в., г. По, Т. Н та ін.

Учений. Головну роль у впливі на людину відіграють засоби масової інформації. Виділяються маніпулятивні технології, такі як колір, музика та цифрові технології.

Україна стабільно йшла шляхом демократичного розвитку. За роки незалежності вдалося багато чого зробити для введення демократичних змін. Одним з ефективних засобів демократизації українського суспільства є вибори.

Сьогодні в постіндустріальних країнах світу все більше утверджується модель інформаційного суспільства, в якому знання (інформація) все більше підпорядковується владі, багатству і визначальному фактору функціонування влади.

Під час виборів роль ЗМІ часто зводиться до ролі потужної технологічної складової пропагандистських і рекламних кампаній певних

політичних сил. Часто спостерігалися сортування, приховування і дозування інформації, домінування в представлених оцінках інформації, видалення окремих відомостей із загального контексту, відсутність різних точок зору в інтерпретації фактів, незбалансоване представлення інформації по відношенню до одних сторін і блоків в порівнянні з іншими.

Потрібно звернути увагу на методологію підвищення ефективності виборчого процесу шляхом впровадження в практику виборів новітніх технологій, щоб максимально активно витіснити з вітчизняної гонки сміття і бруд «чорних технологій».

У країнах розвинутої демократії вже давно створена розгалужена система підготовки успішних політиків. У нас досі така система знаходиться в ембріональному стані і, як справжній плодовий яєчник, вимагає особливої уваги і догляду з боку суспільства.

Що стосується використання політичних технологій в Україні в цілому, то всі виборчі технології пропагандистського напрямку виходять з психологічних особливостей масової та індивідуальної аудиторії. Люди різні в політиці. Одні беруть активну участь в їх практичній реалізації, інші індиферентні.

РОЗДІЛ V. ОГЛЯД ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ КРАЇНИ ПРО ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Прийняття законів України "Про вибори народних депутатів України" та "про вибори президента України" стало результатом політичного компромісу в стінах парламенту, який не зміг позитивно вплинути на якість

обох нормативно-правових актів. Слід також зазначити, що процедура підготовки та проведення відповідно виборів президента України та народних депутатів України передбачена зазначеними законами, має кілька загальних ознак. Листопад 2004 року переконливо продемонстрував необхідність суттєвого вдосконалення положень Закону "Про вибори президента України". Частина прогалин у правовому регулюванні відносин, пов'язаних з підготовкою та проведенням виборів президента України, була відзначена прийняттям закону "про особливості застосування Закону України "Про вибори президента України" при повторному голосуванні 26 вересня. Грудень 2004 року відповідно до міжнародних стандартів виборів забезпечив проведення повторного голосування, прийняття цього Закону дозволило створити більш ефективні механізми реалізації громадянами своїх конституційних виборчих прав. Міжнародна місія з моніторингу виборів, організована Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Парламентською Асамблеєю ОБСЄ, Парламентською асамблеєю Ради Європи, Європарламентом і Парламентською асамблеєю НАТО, внесла значні зміни в бік забезпечення загальних, рівноправних, справедливих, відкритих і прозорих виборів. Зокрема, в заяві про попередні результати спостереження і висновки МСВ наголошується, що „проведення виборів 26 грудня значно наблизило Україну до виконання зобов'язань ОБСЄ з виборів, стандартів Ради Європи та інших європейських стандартів. Під час передвиборчої кампанії напередодні гострої конкуренції в переобранні умови виборчої кампанії були значно однаковими порівняно з попередніми раундами виборів. Основні засоби масової інформації надали виборцям збалансовану картину кампанії, а спостерігачі отримали невелику кількість повідомлень про тиск на виборців, щоб змусити їх голосувати за одного з кандидатів. Виборчі комісії в новому складі проводили вибори значно прозоріше, ніж їх попередники. Водночас у заяві зазначається і на окремі

недоліки виборчого права та практики його застосування, які необхідно враховувати в процесі підготовки та проведення наступних виборчих кампаній. Серед таких недоліків, зокрема-відсутність в законі "Про вибори президента України" норм, які визначили б роль міліції в день виборів, ЦВК зобов'язала негайно опублікувати всі результати на виборчих дільницях; дозволив би моніторинг виборів національним громадським організаціям; погану підготовку списків голосування, окремі випадки провалу пропагандистських дій опозиції (порушення свободи зібрань); поширення провокаційних агітаційних матеріалів, недосконалість організації голосування поза приміщенням для голосування; окремі випадки неправдоподібного повідомлення про попередні результати виборів".

У березні 2006 року основна увага законодавця законопроекту в законі "Про вибори народних депутатів України" приділяється позитивному досвіду практичного застосування Закону України "Про особливості застосування Закону України "Про вибори президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року", даються певні рекомендації МСВ. Крім того, варто звернути увагу і на ті проблеми, які виникли під час підготовки та проведення виборів президента України, однак через брак часу так і залишилися нерегульованими. Серед таких проблем-питання про відповідальність за вибіркові порушення (його врегулювання має передбачати відповідні зміни у кримінальному праві, Кримінально-процесуальному кодексі, кодексі України Про адміністративні правопорушення); порядок формування виборчих комісій; Удосконалення правового регулювання підготовки та проведення виборів в іноземному виборчому окрузі, прозорість голосування на спеціальних та іноземних виборчих дільницях; звуження кола осіб, які мають право голосувати на зовнішній дільниці для голосування.

З огляду на це, варто коротко зупинитися на тих питаннях, на які, на наш погляд, законодавці повинні звернути особливу увагу:

Удосконалення процедури формування місцевих та територіальних виборчих комісій

Порядок формування земельних (далі-ТВК) та окружних виборчих комісій (далі-ПЕЦ) має ті самі недоліки, що й порядок формування ТВК та ПЕЦ за Законом України "Про вибори президента України". Зокрема, відсутність будь-яких обмежень ліміту членів ТВК (частина 1 статті 22, частина 2 статті 23 Закону "Про вибори народних депутатів України" (далі – закон) передбачає лише мінімальне число осіб, які можуть бути частиною ТВК – 14 осіб і ПЕК-10 осіб) за умови участі у виборах значного числа партій і блоків-суб'єктів виборчого процесу, може негативно позначитися на ефективності роботи відповідних виборчих комісій. Сумнівною є також доцільність надання права висунення на посади членів комісії всім партіям і блокам – суб'єктам виборчого процесу. Можливо, правильно було б назвати їх тільки тими партіями, які на попередніх виборах народних депутатів України самі або у складі виборчого блоку подолали виборний бар'єр (при цьому для партій, які на попередніх виборах народних депутатів України подолали виборний бар'єр, у складі виборчого блоку стоїть мінімальний рівень представництва у Верховній Раді України). Такий підхід допоможе скоротити кількісний склад виборчих комісій і в довгостроковій перспективі позитивно позначиться на стабільності партійної системи. Грудень 2004 року " - Місце проживання члена виборчої комісії не повинно визначати його право бути призначеним на посаду члена Комісії.

Грудень 2004 року", який встановлює заборону на прийняття рішення про зміну складу виборчих комісій на певний період до дня виборів, надходження до виборчої комісії спеціальної виборчої дільниці, сформованого у стаціонарному медичному закладі, співробітникам

відповідної установи, заслуговують також положення згаданого закону "Про особливості застосування Закону України" Про обрання президента України" при повторному голосуванні 26 грудня.

Покращення процедури складання та уточнення списків виборців

Законом "про вибори народних депутатів України" передбачена процедура складання та уточнення списків виборців аналогічна тій, яка знайшла відображення в законі "Про вибори президента України". Очевидно, що створення Державного реєстру виборців до парламентських виборів 2006 року навряд чи буде завершено для максимальної реалізації принципу загального виборчого права під час виборів 26 вересня. 35 Закону "Про вибори народних депутатів України" – а також під час виборів президента України в 2004 році фактично позбавить можливості брати участь у виборах громадян, які не перебувають на консульському обліку, в тому числі тих громадян, які незаконно перебувають на території відповідних держав). Водночас процедура складання та уточнення списків виборців може бути значно покращена за рахунок:

- ✓ встановлення вимог до форми списку виборців (безперервна нумерація виборців і листів, прикріплення штампів комісії та підписів членів Комісії на кожному аркуші списку виборців, регулювання процедури зміни списку виборців);
- ✓ надання уповноваженим особам партій (блоків) права отримати копію списку виборців в ТІС або РЕС на електронному або паперовому вигляді;
- ✓ удосконалення процедури видачі та обліку звільняючих сертифікатів (на увагу заслуговує позитивний досвід застосування положень статті 4 Закону "Про особливості застосування Закону

України "Про вибори президента України" при повторному голосуванні 26 вересня).

Покращення підготовки та проведення виборів в іноземному виборчому окрузі

Оскільки, за неофіційними даними, за межами території України постійно проживає до 7 мільйонів українських громадян, особлива увага законодавця має бути приділена вдосконаленню процедури підготовки та проведення виборів народних депутатів України по іноземному виборчому округу. Хоча закон " Про вибори народних депутатів України "(Частина 6 статті 2 Закону) закріплює право голосу на виборах для всіх громадян України, які проживають або перебувають за межами території України під час підготовки та проведення виборів народних депутатів України і перетинають кордон України за законом, здійснення цього права ускладнюється положеннями частини 2 статті 35 цього Закону, за словами громадянина, на виборчих дільницях на підставі даних консульського обліку необхідне розширення кола для включення громадян до списків виборців на іноземних виборчих дільницях. До таких підстав можна віднести, зокрема, подану заявку про бажання надати виборцям участь у виборах, офіційну інформацію влади країни, надану за запитом офіційних представництв України за кордоном. Так чи інакше, складання списків виборців тільки на основі даних консульського обліку істотно скоротить число виборців, які можуть брати участь у виборах народних депутатів України. Негативний вплив на залучення виборців, які перебувають за кордоном або проживають постійно, на наш погляд, недостатньо виправданий підхід, згідно з яким діяльність ПЕЦ на зарубіжних майданчиках здійснюється тільки в приміщеннях посольств, консульств і консульських відділів посольств. На наш погляд, з вимог частини 5 статті 19 Закону "Про вибори народних

депутатів України" (створення дільниць при офіційних представництвах) обов'язкова робота ПЕЦ не слід тільки в приміщеннях відповідних офіційних представництв. Водночас діяльність гніту поза офіційними поданнями породжує низку інших проблем (зокрема – подвійну дію виборчого законодавства України та законодавства країни, в якій створено гніт). Тому потрібне законодавче уточнення функції МЗС щодо участі Міністерства у підготовці та проведенні виборів народних депутатів України по іноземному виборчому округу. Актуальним є також питання про встановлення специфіки оскарження рішень ПЕЦ в іноземних виборчих округах, регламентації порядку складання та зазначення списків виборців у військових частинах, що знаходяться за межами України і т.

Більше прозорості у фінансуванні виборчої кампанії

Безумовним позитивним законом "Про вибори народних депутатів України", який за умови подальшого вдосконалення закону сприятиме підвищенню прозорості фінансування виборчої кампанії, є відсутність граничного розміру виборчого фонду кандидата на пост президента України (відомо, що закон "Про вибори президента України" обмежив граничний розмір виборчого фонду кандидата на пост президента України 50 000 мінімальних зарплат учасників виборчого процесу для тіньового фінансування виборчої кампанії.); а також надання громадянам України права вносити значні внески до виборчого фонду партій і блоків – 400 мінімальних зарплат (для порівняння: закон "Про вибори президента України" обмежив розмір вкладу громадянина до виборчого фонду кандидата на пост президента України 25 мінімальними заробітними платами). В ідеалі забезпечення прозорості фінансування передвиборчої кампанії на виборах народних депутатів України мало б забезпечити:

- ✓ заборона на фінансування виборчої кампанії третіми особами та встановлення відповідальності у вигляді штрафу, кратного сумі цього фінансування;
- ✓ встановлення вимог до розкриття у звітах про надходження та використання коштів виборчих фондів не лише напрямів використання коштів, а й інформації про осіб, які вносять внески до виборчих фондів у визначеному законодавчому обсязі (значні внески);
- ✓ запровадження адміністративної відповідальності за несвоєчасне подання звітів про отримання та використання виборчих фондів або подання відомих неправдивих звітів;
- ✓ конкретизація поняття політичної реклами;
- ✓ розширення напрямків використання коштів виборчих фондів (утримання виборчих діляниць, оплата праці і т.);
- ✓ обов'язок закону про ЦВК обов'язок офіційного опублікування звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів, поданих адміністраторами виборчих фондів.

У той же час цей факт цілком очевидний, що "партія влади", "опозиція" не зацікавлені в забезпеченні повної прозорості фінансування виборів. Однак це в жодному разі не може бути аргументом на користь недоцільності окремих змін, спрямованих на підвищення прозорості фінансування виборчої кампанії. Завдання-мінімум-до офіційного старту виборчої кампанії-2006 закріпити в законі "Про вибори народних депутатів України" вимоги щодо розкриття інформації у фінансовій звітності про джерела формування виборчих фондів, порядок офіційного оприлюднення таких звітів, у кодекс України про адміністративні правопорушення – відповідальність керівників виборчих фондів за прострочення подання звіту

про надходження та використання коштів виборчого фонду або подання завідомо неправдивим повідомленням.

Поліпшення правового регулювання статусу офіційних спостерігачів

У Законі "Про вибори народних депутатів України" мають бути закріплені гарантії доступу офіційних спостерігачів до кімнат для голосування на спеціальних виборчих дільницях; офіційним спостерігачам партій і блоків, міжнародним організаціям та іноземним державам має бути надано право здійснювати свої повноваження на іноземних виборчих дільницях; право мати офіційних спостерігачів на виборах всеукраїнським громадським організаціям, які в законних цілях здійснюють моніторинг виборчого процесу та (або) захист виборчих прав громадян (як за рекомендаціями ММСВ); встановлення конституційно-правової відповідальності за незаконне недопущення офіційних спостерігачів до участі в засіданні відповідної виборчої комісії, приміщення для проведення голосування та підрахунку голосів під час відповідно проведення голосування та підрахунку голосів.; конкретизуються підстави для прийняття рішення про позбавлення права офіційних спостерігачів бути присутніми на засіданні комісії.

Поліпшення голосування та підрахунку

Порядок контролю за виготовленням та використанням бюлетенів конкретизується; (2) з'являється перелік документів, що є підставою для отримання видачі бюлетеня виборцю, включеного до бюлетенів відповідно на загальній, спеціальній та закордонній виборчих дільницях; (3) механізми забезпечення секретності голосування (використання виборчих скриньок, виготовлених з прозорого матеріалу, вимагає застосування до виборчого бюлетеня лінії (лінії) бюлетенів); (4) на ПЕЦ обов'язок повідомляти ТВК інформацію про кількість виборців у списку виборців на дільниці, кількість виборців у списку виборців для голосування на відкритому повітрі для

голосування; кількість виборців у списку виборців на момент голосування, та кількість виборців, які отримали бюлетені на момент голосування, кількість виборців, що проголосували в списках виборців на основі виборчих посвідчень і виборців, що проголосували на момент закінчення голосування на основі виборчих посвідчень; грудень 2004", порядок транспортування виборчої документації з РЕС в ТІС

Визначення відповідальності за порушення виборів

Як і закон "Про вибори президента України" Закон "Про вибори народних депутатів України" містить ряд заборонних вказівок, порушення яких не передбачає притягнення винних до юридичної відповідальності. Недоцільним, на наш погляд, є встановлення такого роду конституційноправової відповідальності за виборчі порушення, як оголошення ЦВК про недопущення партій (блоків) кандидатів у народні депутати. Існує необхідність розширення кола порушень, які є підставою для притягнення правопорушників до суду (у зв'язку з чим необхідне введення відповідних змін до Кримінального кодексу України) та адміністративної відповідальності (у зв'язку з цим Кодекс України Про адміністративні правопорушення доцільно доповнити новим розділом). Інші проблемні аспекти відповідальності розглядаються у статті "відповідальність за порушення вимог Закону України" Про вибори народних депутатів України", включеній до матеріалів круглого столу.

ВИСНОВКИ

Характеристика наукової спадщини зарубіжних і вітчизняних фахівців в області досліджень політичних партій і партійних систем має довгу історію досліджень. Один з основних напрямків вивчення політичних партій і партійних систем – дослідження регіональних партійних структур.

Аналіз вихідної основи роботи говорить про неадекватність теоретичних узагальнень, комплексний політичний аналіз ключових питань, пов'язаних з вивченням особливостей регіональної функції та розвитку партійної системи України.

Для характеристики особливостей розвитку партійної системи України в контексті наших досліджень пропонується періодизація її розвитку. Ключем до нашої періодизації є погашення періодів, заснованих на так званих великих виборчих циклах.

Мета діяльності українських регіональних партій пов'язана з регіональними інтересами місцевих еліт, участю у виборчих процесах місцевих політиків. Регіональну конфігурацію партійної системи України складають такі компоненти:

- 1) загальнонаціональні парламентські політичні партії, які подолали виборчий бар'єр на парламентських виборах;

- 2) національні непарламентські партії, які отримали на виборах не менше 1 % голосів виборців;
- 3) регіональні політичні партії: партії, що виграють муніципальні вибори / представлені в регіональних радах в одній або декількох областях; етнічні регіональні партії;
- 4) субрегіональні партії: а) політичні партії одного/декількох виборчих округів; місцеві партії (партійні проекти), які ситуативно використовують місцевих політиків для забезпечення виборчої підтримки на виборах до органів місцевого самоврядування.

Партійні структури мають визначальний вплив на особливості функціонування регіональних політичних режимів. На нашу думку, в тих областях України, де політична сила є основою таких режимів, можна говорити про формування так званої політико-виборчої машини, а потім і про авторитарність таких режимів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Г.С. Доцільність використання SMM у оптимізації функціонування політичних партій в Україні / Г.С. Агафонова // Політологічні записки. – 2013. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_10.
2. Арон Р. Демократия и тоталитаризм / Р. Арон; пер. с фр. Г.И. Семенова. – М.: Текст, 1993. – 303 с.
3. Артеменко І.В. Парламентська діяльність політичних партій в Україні: державно-управлінський аспект / І.В. Артеменко // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2012. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_10.
4. Афонін Е.А. Попереднє слово / Е.А. Афонін // Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: навч. посібник. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 4–5.
5. Ашин Г.К. Критика современных буржуазных концепций лидерства / Г.К. Ашин. – М.: Мысль, 1978. – 136 с.
6. Бабинська Н. А як у них? Світові парламентські практики / Н. Бабинська, А. Константинівська, О. Рибій, А. Бондарчук. – К.: Опора, 2016. – 80 с. – Режим доступу: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/yak_u_nyh-_svitovi_parlamentski_praktyku._2016_rik._drukovana_versiya.pdf.
7. Балакірева О.М. Соціальні настрої та електоральні орієнтації населення України: квітень 2011 р. / О.М. Балакірева, Д.А. Дмитрук // Український соціум. – 2011. – № 3. – С. 183–202.

8. Батанов О.В. Територіальні громади та політичні партії: механізм взаємодії в політичній системі суспільства / О.В. Батанов // Часопис Київського ун-ту права. – 2004. – № 3. – С. 30–38.
9. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз / В.М. Бебик. – К.: МАУП, 2005. – 440 с.
10. Бёрк Э. Размышления о революции во Франции / Э. Бёрк; пер. с фр. // Социс. – 1991. – № 9. – С. 121–124.
11. Білоус А.О. Політико-правові системи: світ і Україна: Навч. посібник / А.О. Білоус. – К.: Асоціація молодих укр. політологів і політиків, 2000. – 200 с.
12. Близько 80% кандидатів йдуть на місцеві вибори без конкретних програм
– КВУ // Новини УНІАН. – 2015. – 9 листопада. – Режим доступу:
<http://www.unian.ua/politics/1148280-blizko-80-kandidativ-ydut-na-mistsevi-vibori-bez-konkretnih-program-kvu.html>.
13. Блумер Г. Коллективное поведение / Г. Блумер // Американская социологическая мысль. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 168–215.
14. Бунин И. Праймериз во Франции: история и современность / И. Бунин // Политком.RU. – 2016. – Режим доступу: <http://politcom.ru/21268.html>.
15. Бунь В. Вплив інституційних факторів на електоральну поведінку / В. Бунь // Формування органів влади як результат виборчого процесу 2006: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції, Львів, 17 червня 2006 року
/ уклад. А. Романюк, Л. Скочиляс. – Л.: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 22–28.
16. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые; пер. с англ. – М.: Sosio-Logos, 1993. – 336 с.

17. Бусова Н.А. Делиберативная модель демократии и политика интересов / Н.А. Бусова // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 45–58.
18. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 643–706.
19. Виртосу І. Гроші партій. Гендерна квота депутатів / І. Виртосу // Українська правда. – 2016. – 16 листопада. – Режим доступу: <https://lifepravda.com.ua/society/2016/11/16/220145/>.
20. Волдрон Д. Теоретичні засади лібералізму / Д. Волдрон // Лібералізм: Антологія / Упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 64–83.
21. Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Статут. – Режим доступу: <https://ba.org.ua/statut/>.
22. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр; пер. с польск. – М.: Прогресс, 1979. – 228 с.
23. Гаман-Голутвина О.В. Российские партии на выборах: картель «хватай всех» / О.В. Гаман-Голутвина // Полис. – 2004. – № 1. – С. 22–24.
24. Гідденс Е. Соціологія / Е. Гідденс; пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
25. Горошко О.І. Становлення інформаційного суспільства як фактор трансформації гендерного дискурсу / О.І. Горошко // Вісник Міжнар. Слов'янського ун-ту. Сер.: Соціол. науки. – 2008. – Т. 11, № 1. – С. 6–11.
26. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / И. Гофман; под ред. Г.С. Батыгина, Л.А. Козловой; вступ. статья Г.С. Батыгина. – М.: Институт социологии РАН, 2003. – 752 с.
27. Гриценко О. Суспільство, держава, інформація / О. Гриценко. – К.: РВЦ «Київський університет», 2001. – 165 с.

28. Гройсман оголосив на засіданні ВР про вихід фракції «Батьківщина» з коаліції // Інтерфакс-Україна. – 2015. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/325746.html>.
29. Гройсман поінформував про документи «Самопоміч» щодо виходу фракції з парламентської коаліції // Інтерфакс-Україна. – 2016. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/325920.html>.
30. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне; пер. з фр. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1993. – 165 с.
31. Даль Р. О демократии / Р. Даль; пер. с англ. А.С. Богдановского; под ред. О.А. Алякринского. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 208 с.
32. Дегтярев А.А. Основы политической теории: Учеб. пособие / А.А. Дегтярев Ин-т «Открытое о-во». – М.: Высш. шк., 1998. – 239 с.
33. Денисенко В. Політична інтеракція в контексті комунікативної раціональності / В. Денисенко // Вісник Львівського університету. Сер.: Філософсько-політологічні студії. – 2013. – Вип. 3. – С. 63–76.
34. Денисюк С.Г. Комунікативні Інтернет-технології в сучасному виборчому процесі / С. Г. Денисюк // Соціум. Наука. Культура: матеріали восьмої Міжнародної науково-практичної конференції, 24-26 січня 2012. – К.: ТК Меганом, 2012. – С. 57–60.
35. Доган М. Сравнительная политическая социология / М. Доган, Д. Пеласси; пер. с англ. – М.: Соц.-полит. журн., 1994. – 272 с.
36. Дубас О. Роль мас-медіа у формуванні ціннісної системи суспільства / О. Дубас // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 16. – С. 242–248.

37. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже; пер. с фр. – М.: Академический Проект, 2000. – 538 с.
38. Журавський В.С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми) / В.С. Журавський. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 344 с.
39. Закария Ф. Возникновение неолиберальных демократий / Ф. Закария; пер. с англ. А. Смирнова // Логос. – 2004. – № 2 (42). – С. 55–70.
40. Засурский И.И. Масс-медиа Второй республики / И.И. Засурский. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1999. – 190 с.
41. Здравомыслова Е.А. Парадигмы и модели социологии общественных движений / Е.А. Здравомыслова // Социология общественных движений: концептуальные модели исследования, 1989–1990 / ред. В.В. Костюшев. – Москва; С.-Петербург: ИС РАН, 1992. – 172 с.
42. Зінченко Т.В. Політичні партії як суб'єкт влади / Т.В. Зінченко // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Сер.: Соціологія, політологія. – 2009. – Т. 14, вип. 13. – С. 513–519.
43. Иванов Д.Г. Политический PR в Интернете: российские реалии / Д.Г. Иванов // Интернет-маркетинг. – 2002. – № 4. – С. 6–14.
44. Исаев Б.А. Практическая партология: Генезис партий и партийно-политических систем / Б.А. Исаев. – С.-Пб.: ИД «Петрополис», 2010. – 514 с.
45. Ісаєв К.А. Політичні партії в системі державної влади / К.А. Ісаєв // Державне будівництво. – 2009. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_42.
46. Калмыков А.А. Четвертая политическая сила / А.А. Калмыков // Вестник

РГГУ. Сер.: Политология. Социально-коммуникативные науки. – 2012. – № 1. – С. 21–28.

47. Канджемі Дж.П. Психологія сучасного лідерства: Американські дослідження / Дж.П. Канджемі. – М.: Когіто-Центр, 2006. – 288 с.

48. Караваев А. Внутрипартийное голосование (праймериз) как фактор развития демократии в современной России (на примере Алтайского края) / А.

Караваев // Власть. – 2012. – № 11. – С. 65–70.

49. Климанська Л.Д. Соціально-комунікативні технології в політиці: Таємниці політичної «кухні» / Л.Д. Климанська. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – 332 с.

50. Кличко: Мы готовы сотрудничать с Партией регионов // Корреспондент.net. – 2012. –

Режим доступа:

<http://korrespondent.net/ukraine/politics/1378777klichko-my-gotovy-sotrudnichat-s-partiej-regionov>.

51. Ключковський Ю.Б. Проблеми реформування місцевого самоврядування в Україні / Ю.Б. Ключковський // Голос України. – 2005. – 29 липня.

52. Кодекс належної практики щодо політичних партій: Ухвалений Венеціанською Комісією на 77 пленарній сесії на основі коментарів пана К. Клоза Монтеро, Ж-К. Кольяра // Вибори та демократія. – 2010. – № 1. – С. 84–120.

53. Колбеч Г. Політика: Основні концепції в суспільних науках / Г. Колбеч; пер. з англ. О. Дем'янчука. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 128 с.

54. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Общая часть / рук. авт. колл. и отв. ред. Б.А. Страшун. – 4-е изд., обновл. – М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2010. – 896 с.
55. Коргунюк Ю.Г. Эволюция организационных форм политических партий и современная представительная демократия / Ю.Г. Коргунюк // Полития. – 2004. – № 1. – С. 25–69.
56. Корнієвський О. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / О. Корнієвський, В. Якушик. – К.: Київське братство, 1997. – 130 с.
57. Королева М.С. Праймериз: путь к демократии. Российская теория и практика / М.С. Королева // Трибуна молодого ученого: актуальные проблемы науки глазами молодежи – 2014: Сб. материалов III Международной студенческой электронной научно-практической конференции 15 июля 2014 г. / отв. ред. А.А. Челтыбашев. – Мурманск: АНО АЦНИЭ, 2014. – С. 152–158.
58. Корченкова Н. Российские праймериз примерили к мировым / Н. Корченкова // Коммерсантъ. – 2016. – № 90. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2995705>.
59. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – Киев; С.-Петербург; Москва: Издательский дом «Вильямс», 1998. – 354 с.
60. Кравченко Н.П. Цели и задачи спецкурса «Государственный политический маркетинг в СМИ» / Н.П. Кравченко // Журналистика в 2007 году: СМИ в условиях глобальной трансформации социальной среды: сб. материалов Всероссий. науч.-практ. конф. – М.: Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2008.

61. Кресіна І. До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року / І. Кресіна // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 3–10.
62. Кройтор А.В. Внутрішньопартійна взаємодія через призму теорій політичних еліт / А.В. Кройтор // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – Одеса, 2014. – Вип. 51. – С. 283–296.
63. Кули Ч.Х. Человеческая природа и социальный порядок / Ч.Х. Кули; пер. с англ. под ред. А.Б. Толстова. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 320 с.
64. Кулик В. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива / В. Кулик, Т. Голобуцька, О. Голобуцький. – К.: Центр досліджень проблем громадянського суспільства, 2000. – 457 с.
65. Левенець Ю. Теорія коаліційних урядів: світовий досвід та українська практика / Ю. Левенець, Г. Зеленько, О. Фісун // Політичні проблеми сучасної України: наук. доп. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 39–
- 69.
66. Лісовський В.М. Політична і партійна ідеологія українського суспільства: різновекторність та перспективи розвитку / В.М. Лісовський // Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту ім. П. Могили]. Сер.: Політологія. – 2012. – Т. 178, вип. 166. – С. 56–58.
67. Лукаш С.Ю. Політичні партії в системі взаємовідносин держави і народу в Україні: конституційно-правовий аспект / С.Ю. Лукаш // Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2001. – Вип. 50. – С. 34–50.

68. Лук'янов Д.В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання) / Д.В. Лук'янов. – Х.: Право, 2007. – 320 с.
69. Любченко П.М. Політичні партії як елемент громадянського суспільства та їх вплив на розвиток місцевого самоврядування / П.М. Любченко // Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – Вип. 100. – С. 91–100.
70. Ляшко оголосив про вихід фракції Радикальної партії з коаліції // Дзеркало тижня. – 2015. – 1 вересня.
71. Малащенко И.В. Изучение электорального поведения населения: сравнительный анализ зарубежных и отечественных теорий / И.В. Малащенко // Вестник Брянского государственного университета. – 2014. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/izuchenie-elektoralnogo-povedeniyanaseleniya-sravnitelnyu-analiz-zarubezhnyh-i-otechestvennyh-teoriy>.
72. Мануйлов Є.М. Внутрішньопартійна демократія: філософський аналіз / Є.М. Мануйлов, М.В. Толочко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. праць. – Х.: Право, 2013. – № 1 (15). – С. 9–22.
73. Матвеев Р.Ф. Политические системы и партии / Р.Ф. Матвеев // Политические системы современной России и послевоенной Германии: Сб. материалов российско-германского «круглого стола». – Волгоград: Принт, 2005. – С. 108–130.
74. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ. М.А. Майорова]. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

75. Меркотан К.П. Проблема багатопартійності в контексті концепцій демократичних трансформацій / К.П. Меркотан // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 1. – С. 39–46.
76. Місцеві вибори – 2010. Пульс країни / відп. ред. А. Когут, К. Сідаш. – К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2011. – 228 с.
77. Миллер Дж. Планы и структуры поведения / Дж. Миллер, Е. Галантер, К. Прибрам. – М.: Прогресс, 1964. – 239 с.
78. Милль Дж. О свободе / Дж. Милль; пер. с англ. А. Фридмана // Наука и жизнь. – 1993. – № 11. – С. 10–15; № 12. – С. 21–26.
79. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии / Р. Михельс // Диалог. – 1990. – № 3. – С. 55–60; № 5. – С. 81–86; № 7. – С. 74–78; № 9. – С. 49–53; № 11. – С. 56–62.
80. Морарь М.В. Політична комунікація в іміджмейкерстві партійного лідера / М.В. Морарь // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 81. – С. 329–333.
81. Морарь М.В. Партійна комунікація як різновид політичної комунікації / М.В. Морарь // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Філософія. Політологія. – 2011. – Вип. 102. – С. 37–41.
82. Морарь М.В. Партійне лідерство у політичних процесах сучасної України: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / М.В. Морарь; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 31 с.

83. Морозова Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии / Е.Г. Морозова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 247 с.
84. Морозова Н.А. Коммуникации в организации: комплексный подход / Н.А. Морозова // Современные технологии управления. – 2011. – № 9 (9). – Режим доступа: <http://sovman.ru/article/0902/>
85. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска; пер. с англ. и примеч. Т.Н. Самсоновой // Социс. – 1994. – № 10. – С. 187–198.
86. Мотрошилова Н.В. О современном понятии гражданского общества / Н.В. Мотрошилова // Вопросы философии. – 2009. – № 6. – С. 29–30.
87. Мэра Николаева Сенкевича обвинили в сращивании с «Оппоблоком» / Интернет-издание «Мой город». – 2016. – Режим доступа: <https://mycity.mk.ua/news/273270>.
88. «Народный фронт» назвал округа, в которых нужен единый кандидат // LB.ua. – 2014. – Режим доступа: https://lb.ua/news/2014/10/11/282281_narodniy_front_nazval_kruga.html.
89. Никоненко С.А. Политические партии как институт политической организации гражданского общества / С.А. Никоненко // Вестник Тамбовского университета. Сер.: Гуманитарные науки. – 2011. – Вып. 10 (102). – С. 278–282.
90. Никонова Л.И. Праймериз: фрагменты конституционного опыта современных государств / Л.И. Никонова // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2017. – № 3 (82). – С. 74–77.

91. Нідермайер О. Внутрішньопартійна демократія / О. Нідермайер // Політичні партії в демократичному суспільстві. – К., 2001. – С. 23–40. 92. Нікогосян О. Тенденції розвитку політичних партій в посткомуністичних країнах / О. Нікогосян // Віче. – 2008. – № 2. – С. 8–9. 93. Обушний М.І. До питання сутності поняття «партійна комунікація» / М.І. Обушний // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21–22 квітня 2010 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – Ч. ІХ. – С. 81–83.

ДОДАТОК А

Емпіричний вимір функціонування партійної системи України за результатами парламентських виборів 2020 року

Область	Індекс ефективної кількості парламентських партій (Таагапера)	Індекс ефективної кількості парламентських партій (Голосов)	Індекс фракційності	Евклідова відстань
Україна	8,97	6,97	0,88	
Захід	7,12	5,87	0,84	
Івано-Франківська	5,74	5,09	0,80	1,35
Львівська	5,44	4,13	0,81	1,27
Тернопільська	6,21	5,29	0,83	1,30
Рівненська	6,85	4,97	0,85	1,02
Волинська	10,14	9,08	0,91	0,79
Чернівецька	8,96	7,91	0,88	0,41
Закарпатська	6,51	4,62	0,84	1,24
Центр	7,67	6,7	0,89	
Київ	12,39	12,09	0,91	0,56
Київська	8,92	7,82	0,88	0,34
Вінницька	6,68	5,82	0,85	0,56
Кіровоградська	6,54	5,05	0,84	0,42
Полтавська	7,14	6,52	0,86	0,52
Хмельницька	7,66	7,63	0,86	0,51
Черкаська	7,05	5,96	0,85	0,69
Житомирська	8,24	6,71	0,87	0,37
Сумська	6,39	5,79	0,84	0,70
Чернігівська	5,75	4,60	0,82	0,50
Південний Схід	5,11	3,35	0,78	
Дніпропетровська	4,48	3,66	0,77	1,18
Запорізька	6,59	4,79	0,84	0,43
Донецька	5,20	3,70	0,80	0,74
Луганська	3,75	2,64	0,73	0,97
Харківська	5,44	3,91	0,81	0,54
Одеська	7,50	5,67	0,86	0,37
Миколаївська	4,90	3,42	0,79	0,60
Херсонська	5,65	4,02	0,82	0,43
АРК	4,52	3,26	0,77	0,75
Севастополь	3,09	2,16	0,67	0,91

